Национальная библиотека
Республики Тыва
им. А.С. Пушкина

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 7 (16167) ◇2000 чылдың январь 20, четверг ◇ Ат салган шагы 00.30 ◇ Садар өртээ 3 рубль.

"Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизиниң) кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында" Дүрүмнү бадылаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫЫ

"Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизиниң) дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 6 чүүлүнге дүүштүр **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизиниң) кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында" Дүрүмнү бадылаар (кожуп каан).
2. Тыва Республиканың Президентизиниң Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизиниң) кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында Түр дүрүмнү бадылаар дугайында 1995 чылдың октябрь 16-да № 341 Чарлыын күш чок деп санаар.
3. Бо Чарлык ону парлаан хүнүнден эгелээш күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

Кызыл хоорай,
2000 чылдың январь 17, № 608.

Тыва Республиканың Президентизиниң республиканың соңгукчуларынга КЫЙГЫРЫЫ

Хүндүлүг ха-дүнмалар!

2000 чылдың март 26-да Россияга Россия Федерациязының Президентизикин бүгүлүсчү соңгулдалары болуп эртер, ол болуушкун ниитилелдиң демократтыг чаартылгазынче, эрге-хоойлулуг күрүнени тургузарынче угланыышкынның чайгылыш чогун хереченлер турар. Чурттуң удуртулгазы күрүне тургузуун быжыглаар талазы-биле хемчегларни ап турар. Күрүне тургузуушкунунуң хеглжүлдези, күрүне эрге-чагырга, тус чер бот-башкарылга органнарының демниг ажылчорудулгазының механизминиң сайзыраңгайжыышкынны республикада база шиитпирлеттинип турар. Тыва Республиканың Конституциязының 105 болгаш 111 чүүлдерин өскерткен – Тыва Республиканың чоокта чаа эрткен референдуму – республиканың Президентизинин ажыл-чорудулгазынга чоннуң бүзүреп турарының тодаргай херечизи.

Референдумнар эрттирип турган, Үндезин Хоойлуга өскерилгелерни база немелделарни доктаамал киирер дээрге, сан-хөө чылдагаанарының уржуундан ындыг аргаларның республикада чогу хараааданчыг. Конституция езугаар анаа төлөөлеттирген орган ажылдаар ужурлуг.

Улуг Хуралдың бирги чыыжының бүрүн эргелери 1997 чылдың төнчүзүнде доозулган. Дээди Хуралдың бирги чыыжының удуртулгазының политика талазы-биле идээргээр чоруунун уржуундан Тыва Республиканың Конституциязынга эдилгелер киирер бүрүн эргелиг орган – Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралы (съездизи) мынчага чедир тургустунмаан.

1999 чылдың июньда республиканың Дээди Хуралының хүлээп алганы "Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизиниң) дугайында" Хоойлунуң чаа эдилгези чоннуң эрге-чагыргазының принциптеринге дүүшпейн турар.

Улуг Хуралды 600 ажыг санныг күрүне болгаш муниципалитет дүжүметтер-даргаларының санындан тургузарын Парламент депутаттары саналдап турар. Ынчангаш ук хоойлуга ат салбайн, мээн саналдарым-биле чедир ажылдап кылыры-биле чоруткан мен. Ындыг болзажок, хоойлуну хүлээп алырын дургедедир дугайында чангыс удаа эвес дилеглер турбужеге, Парламентиге көөрү-биле амдаа ында чыптышаан.

Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизинин) соңгулдаларын Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларыбиле хары угда 2000 чылдың март 26-да эрттирип болур арга амгы үеде тургустунуп келген. Федералдыг болгаш республика соңгулдаларының капсырлажыышкынын Москва бисти деткиир дээрзинге бүзүрээр мен, бюджет акша-хөреңгилерин элээн камнап алыр талазы-биле ол ажыктыг болбайн аан, ийет, соңгулдаларны ей-өйлеп эрттирери соңгулда комиссияларының кежигүннеринге болгаш соңгукчуларга күш-да база психологтуг-даа немелде күжениишкинни тургузар болгай.

Россия Федерациязының Конституциязынга дүүштүр Тыва Республиканың Конституциязын боттандырар, конституция реформазын уламчылаар төлөзде, бистин республикага Улуг Хуралдың чаа составын тургузары эргежок чугула.

Бирги чыыштың Улуг Хуралы бодунуң ажыл-чорудулгазының ийи чылының дургузунда Тыванның Үндезин Хоойлузунга 63 эдилгени киирген. Киирген эдилгелерни федералдыг органнарның, ылангыя Россияның Федералдыг Хуралының болгаш Конституция судунуң талазындан эки хамаарылгалыг хүлээп алган. Бистиң Үндезин Хоойлувустуң Россияның хоойлузунга дүүшкээнден хөй-хөй айтырыларны – бюджеттаа, экономика-даа, инвестиция-даа, социал-даа айтырыларны федералдыг деннелге шиитпирлээри дорт хамааржыр.

Конституция органы болур Улуг Хурал Конституцияның чүүлдерин камгалаарын хандырар хүлээлгелиг болгаш ылангыя ол чорук чуртта социал-экономиктиг турум эвес байдалдың үезинде эргежок чугула. Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралы (съездизи) бистиң күрүне тургузуувусту, конституциялыг тургузугның үндезиннерин, Тыва Республиканың чонунуң бот-догунналгаанының камгалаа шыдаар-даа база камгалаар-даа ужурлуг.

Тургустунуп келген байдалды өөренип көрбүшаан, күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр Улуг Хуралдың кежигүннериниң соңгулдаларын эрттирерин саналдаардыр мен. "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуга шынгыызы-биле дүүштүр Тыва Республиканың Президентизинин Чарлыы-биле Улуг Хурал кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында Дүрүмнү бадылаан.

Хүндүлүг ха-дүнмалар! Республиканың конституциялыг органын тургузарының эргежок чугулазын медереп билбишаан, Үндезин Хоойлуда көрдүнген институтту – Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралын (съездизин) соңгуурунга идепкейлиг киржиринерни дилеп, дилеп.

Хүндүлел-биле
Тыва Республиканың Президентизи
Ш. ООРЖАК.

2000 чылдың январь 16. Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Президентизиниң 2000 чылдың январь 17-де № 608 Чарлыы-биле бадылаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧОНУНУҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ (СЪЕЗДИЗИНИҢ) КЕЖИГҮННЕРИНИҢ СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДҮРҮМ

"Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизинин) дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр бо Дүрүм болза хамаатыларның Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүннеринге соңгудар болгаш соңгуттурган туруп болур эргелерин боттандырарынга эрге-хоойлулуг, организастыг харылзааларны тодарадыр.

I эге. Ниити чүүлдер

1 чүүл. Бо Дүрүмге ажыглаар билиишкиннер болгаш терминнер

"Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуда, өске-даа федералдыг хоойлуларда көрдүнген билиишкиннерни болгаш терминнерни оларның ужуруткаларын барымдаалап бо Дүрүмге ажыглаар.

2 чүүл. Тыва Республиканың соңгулдаларны эрттиреринің ниити принциптери

1. Россия Федерациязының хамаатызы соңгулдаларга бүгү-ниити ден болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилеп чажыт бадылаашкын-биле киржир.

Россия Федерациязының хамаатызы соңгулдаларга хостуг болгаш эки тура-биле киржир. Хамааты кижиниң соңгулдаларга киржириңче азы киришпезинче, а ол ышкаш күзел-соруун хостуу-биле илередириңче ону албадаар сорулгалыг салдар чедирер эрге кымда-даа чок.

2. Россия Федерациязының 18 хар четкен хамаатызы соңгуур, хоойлуда көрдүнген болгаш хоойлу езугаар методтар-биле чорудуп турар соңгулда ажылдарынга хоойлуда айытканын езугаар киржир, а ол ышкаш назыхары чеде бээрге, Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүннүнге соңгуттурган туруп болур эргелиг.

Россия Федерациязының хамаатызы эр, херээжениннден, сөөк язызындан, национ-алындан, дылындан, ызыгуурундан, өнчү-хөренги болгаш албан-дужаал байдалындан, чурттап турар черинден, шажын-үдүлгеге хамаарылгазындан, бүзүрелдериннден, хөй-ниити каттыжыышкыннарынга бактаап турарындан, а ол ышкаш өске-даа байдалдардан хамаарылга чокка соңгуур, соңгуттурган туруп болур.

Хамаатының доктаамал азы колдады турар черинден дашкаар келгени ол девискээрге соңгулдаларның үезинде чогуур соңгулдаларга оон киржир эргезин казааны кылдыр көөрүнге үндезин болбас.

Судтуң харысалга онаап болбас деп көргени азы судтуң шииткели-биле хосталгазын казыттырып шиитиргеннер турар черлерде хамаатылар соңгуур, соңгуттурар эрге чок.

3. Россия Федерациязының хамаатылары соңгулдаларга деңүндезиннерге киржир.

4. Россия Федерациязының хамаатызы соңгулдаларга кандидат дээш азы кандидаттарга шуут удур соңгуур эргелиг.

5. Соңгулдаларга бадылаашкын хамаатының күзелсоруун илередиринге кым-бир кижиниң контролюн болдурбазы-биле чажыт болур.

2 эге. Соңгулда округтары болгаш соңгулда участоктары

3 чүүл. Соңгулда округтарын тургузары

1. Соңгулдаларны эрттиреренде, бо Дүрүмнүң 5 чүүлүнүң 3 пунктузунга дүүштүр чогуур девискээрде бүрүткеткен соңгукчуларның санының дугайында санмедээлерге үндезилээш, соңгулда округтарын тургузар, соңгукчуларның санын Тыва Республиканың Чазаа, шериг кезектерининг командирлери бадылаашкын хүнүн доктаатканының соонда, 5 хонуктан орайтатпайн бээр.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулдалар эрттирип тургаш, бадылаашкын хүнүнге чедир 65 хонуктан орай эвесте кызыгаарын, даңзызын айыткан соңгулда округтарын тургузарының, административ-девискээр единицаларының, азы муниципалитет тургузугларның, азы соңгулда округ бүрүзүнче кирип турар чурттакчылыг черлериң схемазын (бир эвес соңгулда округунче административ-девискээр единицазының, азы муниципалитет тургузугнуң, азы чурттакчылыг черниң девискээриниң кезии кирип турар таварылгада, административ-девискээр, азы муниципалитет тургузуунуң, азы чурттакчылыг черниң девискээриниң бердинген кезээниң кызыгаарлары схемага айыттынган турар ужурлуг), соңгулда округ бүрүзүнүң дугаарын болгаш төвүн, округ соңгулда бүрүзүнге соңгукчуларның санын тодарадыр.

2. Бир эвес төлөөлеттирген орган бо чүүлдүң 1 пунктузунда доктааткан хуусаада соңгулда округтарын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп албас болза, соңгулдаларны моон мурнунда эрттирип турган соңгулда округтарының бадылаан схемазын езугаар эрттирер.

3. Соңгулдаларны эрттирип турда, дараазында негелделер сагыттынган турар ужурлуг:

соңгукчуларның санының талазы-биле соңгулда округтарының чижек деннели соңгукчуларның төлөөлериниң ортумак нормазындан чөпшээреп болгу дег хажыдыышкыны 10 хуудан эвээш эвес, а чедери берге болгаш ырак черлерге – 15 хуудан хөй эвес болур, бир эвес Россия Федерациязының хоойлужудулгазында оон өске чүве доктааттынмаан болза ындыг;

эвээш санныг үндезин улустар сырый чурттап турар девискээрлерге соңгулда округтарын тургузуп турда, соңгукчуларның төлөөлериниң ортумак нормазындан чөпшээреп болгу дег хажыдыышкын бо пунктунуң ийиги абзазында доктааткан хемчээлди ашкан туруп болур, ынчалзажок 30 хуудан черле ашпас ужурлуг;

соңгулда округу колдуунда чаңгыс азай девискээрлиг болур, аразында кызыгаарлашпайн турар девискээрлерден соңгулда округун тургузуп болбас. Чүгле онза таварылгаларда аразында кызыгаарлашпайн турар девискээрлерден соңгулда округтары тургустунган туруп болур. Ындыг негелделер езугаар соңгулда округтары тургустунар.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулда округтарын тургузар. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулда округтарын тургузарының схемазын, оларның тодарадыр бижилгезин бадылаашкын хүнүнге чедир 60 хонуктан орайтатпайн бадылаар.

4. Бо чүүлдүң 3 пунктузунда айыттынган соңгулда округтарын тургузар дугайында негелделерни сагып тургаш, Тыва Республиканың административ-девискээр тургузуун (хуваалдазын) барымдаалап көөр.

5. Графиктиг чурулгазын киириштирбишаан, тургустунган соңгулда округтарының схемазын хөйге чарлаарын (парлалгага үндүрерин) Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы ону бадылаан соонда, 5 хонуктан орайтатпайн боттандырар.

6. Тыва Республиканың чедери берге болгаш ырак черлериниң даңзызын соңгулдаларның болурунуң дугайында шиитпирни албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп кирген Тыва Республиканың хоойлузун езугаар тургузар.

4 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузары

1. Бадылаашкынны чорудары болгаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын санаары-биле соңгулда участоктарын тургузар.

2. Соңгулда участоктарын соңгулдаларда бадылаашкын хүнүнге чедир 30 хонуктан орайтатпайн участок бүрүзүнге 3 мун соңгукчудан ашпас кылдыр саваашкын езугаар бо Дүрүмнүң 5 чүүлүнүң 3 пунктузунга дүүштүр соңгулда участогунуң девискээринде бүрүткеткен соңгукчуларның санының дугайында сан-медээлерге үндезилээш, девискээр соңгулда комиссиязының даргазы, Кызыл болгаш Ак-Довурак тус чер чагырга даргазы (моон ынай чагырга даргалары дээр) тургузар.

3. Соңгулда участоктарының кызыгаарлары соңгулда округтарының кызыгаарларын үзе кирбес ужурлуг.

4. Соңгукчуларның түр келген черлеринге (эмнелгелерге, санаторийлерге, дыштанылга бажыңнарынга болгаш түр келген өске-даа черлерге), чедери берге болгаш ырак-узак черлерге бо чүүлдүң 2 пунктузунда доктааткан хуусаада, а онза таварылгаларда — бадылаашкын хүнүнге чедир 5 хонуктан орай эвесте соңгулда участоктарын тургузуп болур; ындыг соңгулда участоктары оларның турар чериниң аайы-биле соңгулда округтарынга кирер.

5. Шериг албанныглар ниити соңгулда участоктарынга бадылаар. Шериг кезектеринге соңгулда участоктары чамдык таварылгаларда, а ол ышкаш хоойлужудулгада доктааткан чурум езугаар болгаш хуусааларда тургустунуп болбайн, мээн саналдарым-биле чедир ажылдап кылыры-биле чоруткан мен. Ындыг болзажок, хоойлуну хүлээп алырын дургедедир дугайында чангыс удаа эвес дилеглер турбужеге, Парламентиге көөрү-биле амдаа ында чыптышаан.

Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизинин) соңгулдаларын Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларыбиле хары угда 2000 чылдың март 26-да эрттирип болур арга амгы үеде тургустунуп келген. Федералдыг болгаш республика соңгулдаларының капсырлажыышкынын Москва бисти деткиир дээрзинге бүзүрээр мен, бюджет акша-хөреңгилерин элээн камнап алыр талазы-биле ол ажыктыг болбайн аан, ийет, соңгулдаларны ей-өйлеп эрттирери соңгулда комиссияларының кежигүннеринге болгаш соңгукчуларга күш-да база психологтуг-даа немелде күжениишкинни тургузар болгай.

Россия Федерациязының Конституциязынга дүүштүр Тыва Республиканың Конституциязын боттандырар, конституция реформазын уламчылаар төлөзде, бистин республикага Улуг Хуралдың чаа составын тургузары эргежок чугула.

Бирги чыыштың Улуг Хуралы бодунуң ажыл-чорудулгазының ийи чылының дургузунда Тыванның Үндезин Хоойлузунга 63 эдилгени киирген. Киирген эдилгелерни федералдыг органнарның, ылангыя Россияның Федералдыг Хуралының болгаш Конституция судунуң талазындан эки хамаарылгалыг хүлээп алган. Бистиң Үндезин Хоойлувустуң Россияның хоойлузунга дүүшкээнден хөй-хөй айтырыларны – бюджеттаа, экономика-даа, инвестиция-даа, социал-даа айтырыларны федералдыг деннелге шиитпирлээри дорт хамааржыр.

Конституция органы болур Улуг Хурал Конституцияның чүүлдерин камгалаарын хандырар хүлээлгелиг болгаш ылангыя ол чорук чуртта социал-экономиктиг турум эвес байдалдың үезинде эргежок чугула. Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралы (съездизи) бистиң күрүне тургузуувусту, конституциялыг тургузугның үндезиннерин, Тыва Республиканың чонунуң бот-догунналгаанының камгалаа шыдаар-даа база камгалаар-даа ужурлуг.

Тургустунуп келген байдалды өөренип көрбүшаан, күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр Улуг Хуралдың кежигүннериниң соңгулдаларын эрттиреринің саналдаардыр мен. "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуга шынгыызы-биле дүүштүр Тыва Республиканың Президентизинин Чарлыы-биле Улуг Хурал кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында Дүрүмнү бадылаан.

Хүндүлүг ха-дүнмалар! Республиканың конституциялыг органын тургузарының эргежок чугулазын медереп билбишаан, Үндезин Хоойлуда көрдүнген институтту – Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралын (съездизин) соңгуурунга идепкейлиг киржиринерни дилеп, дилеп.

Хүндүлел-биле
Тыва Республиканың Президентизи
Ш. ООРЖАК.

2000 чылдың январь 16. Кызыл хоорай.

3 эге. Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазының ниити чүүлдери

8 чүүл. Соңгулда комиссияларының системазы

1. Тыва Республикада дараазында соңгулда комиссияларының системазы: Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы;

девискээр (кожууннар, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның) соңгулда комиссиялары;

Участок соңгулда комиссиялары.

2. Соңгулда комиссиялары Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелерин боттандырарын болгаш камгалаарын хандырар, соңгулдаларны белеткээрин болгаш эрттиреринің саналдаардыр мен. "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш

кандидаттарның өөнүн ишти болгаш чоок төрелдери азы кандидаттарның, бүрүткеттирген кандидаттарның дорт чагыргазында турар кижилер соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннери болбас.

4. Соңгулда комиссияларының кежигүннериниң эргелерин болгаш хүлээлгелерин хоойлу езугаар доктаадыр.

11 чүүл. Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын организастары

1. Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын коллегиалдыг езу-биле боттандырар.

2. Бир эвес соңгулда комиссиязының составы доктааткан составтан үштүң ийизинден эвээш эвес кезин тургустунган болза, соңгулда комиссиязы ажылдап кириптер бүрүн эргелиг.

3. Соңгулда комиссиязының даргазын, даргазының оралакчызын болгаш харысалгалыг секретарын соңгулда комиссиязының кежигүннериниң санындан оон бирги хуралынга чажыт бадылаашкын-биле соңгуур.

4. Соңгулда комиссиязының хуралдарын соңгулда комиссиязының даргазы аза оон даалгазы-биле соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы, а ол ышкаш соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң үштүң биринден эвээш эвес кезинин негелдезин езугаар чыылдырар.

5. Бир эвес бо Дүрүмде өске чүүл көрдүнмээн болза, бир эвес соңгулда комиссиязының хуралынга соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң доктааткан санындан аңаа хөй кезии киришкен болза, соңгулда комиссиязының хуралы бүрүн эргелиг болур.

6. Соңгулда комиссияларының шиитпирлериниге соңгулда комиссиязының даргазы болгаш харысалгалыг секретары ат салыр.

Комиссияның хүлээп алганы шиитпири-биле чөпшээрешпес соңгулда комиссиязының кежигүннери бижимел хевир-биле онза саналын чугаалаарга, ол санал ук комиссияга көрдүнген турар, оон протоколунга илереттинген, аңаа коштунган турар ужурлуг болгаш комиссияның даргазы үстүнде турар соңгулда комиссиязынга медээ кылдыр үш хонук хуусаадан орайтатпайн, а бадылаашкын хүнүнде болгаш бадылаашкынның дараазында хүнүнде доп-дораан дыннадып чедирер.

7. Чогуур соңгулда комиссиязының кандыг-даа кежигүнүнүң, а ол ышкаш үстүнде турар соңгулда комиссиязының хуралда олуржуп турар кандыг-даа кежигүнүнүң негелдези-биле соңгулда комиссиязы оон эргехүлээлгезинге кирип турар болгаш бадылаттынган хүн айтырыынга дүүштүр соңгулда комиссиязының хуралда көрүп турары кандыг-даа айтырыгларның талазы-биле бадылаашкынны чорудар хүлээлгелиг.

(Уланчызы 2-ги арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

8. Сонгулда комиссиязы сонгулдаларны белеткээринге болгаш эрттирерингe холбашкан ажылдарга күш-ажыл керээ-дугуржулгазын езугаар штаттан дашкаар ажылдакчыларны хаара тудуп болур.

9. Сонгулда комиссиялары бодунун ажыл-чорудулгазын комиссияның ажылының перспективтиг болгаш амгы планнарынга дүүштүр чорудар. Ажылдарның планын комиссияның хуралынга бадылаар болгаш сонуургалдыг кижилерге дыннадыр.

4 эге. Сонгулда комиссиялары

12 үүл. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы

1. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы болза хоойлуда доктааткан бо Дүрүмнү езугаар хоойлуларны чангыс аай ажыглаарын эрге-хүлээлгезинге дүүштүр сонгулдаларны белеткээрин болгаш эрттирерин боттандырар күрүне органы болур.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы сонгулдаларның организастыг хандырылгазын боттандырар болгаш адаанда турар сонгулда комиссияларынга деткимчени көргүзер:

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы сонгулдаларны эрттирип турар үеде Тыва Республиканың девискээринге тургускан сонгулда комиссияларының дээди сонгулда комиссиязы болур.

3. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязын хоойлуда көрдүнген чурумну болгаш составты езугаар тургузар.

4. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының бүрүн эргелерин хоойлуга дүүштүр тодарадыр.

13 үүл. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы:

Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) сонгуллаларын белеткээрин болгаш эрттирерин организастаар;

бодунун эрге-хүлээлгезинге дүүштүр адаанда турар сонгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын таарыштырарын боттандырар;

адаанда турар комиссияларның ажыл-чорудулгазын удуртур;

бо Дүрүмде айыткан таварылгаларда девискээр ааны-биле сонгулда комиссияларының составын тургузар;

сонгулдаларны чорударының хуусааларының болгаш чурумунун, сонгулда кампаниязының чоруп турарының, бүрүткеткен кандидаттарның дугайын сонгукчуларга дыннадырын хандырар;

белеткээр бюллетеньнерниң санын бадылаар, оларны белеткээрин, сонгулда бюллетеньнериниң негелделерин, сонгулда комиссияларын бюллетеньнер-биле хандырарын организастаар;

адаанда турар сонгулда комиссияларына эрге-хоойлу, организас-методиктиг дузаламчыны көргүзер;

сонгулда хоойлужудулгазын чангыс аай боттандырарын хандырар, сонгулда комиссияларының таңмаларының хевирлерин бадылаар, сонгулда документилерин дажыглаарының база шыгжаарының чурумун бадылаар;

сонгулда практиказын өөренип көөр;

сонгулдаларны белеткээринге болгаш эрттиреринге берген хөрөнгини адаанда турар сонгулда комиссияларынга хуваар, оларны чогуур сорулгазынга ажыглаанынга контрольду хандырар, үзүп берген хөрөнгини ажыглаанының дугайын Тыва Республиканың Президентизинге, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга дыннадыр;

сонгулда округтарын тургузарының схемазын тодарадыр;

сонгулда участоктарын тургузарынга чөпшээрежилгезин бээр, Тыва Республиканың девискээринге оларның чангыс аай номерлерин доктаадыр;

сонгулда комиссияларын ажылдаар бажыннар, транспорт, харылзаа-биле канчаар хандырганын контрольдаар, сонгулдаларның материал-техниктиг хандырарының өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр;

сонгулдаларны организастаар талазы-биле яамыларның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының дыннадыгларын чугаалажып көөр.

Сонгулда блоктарын бүрүткээр;

бо Дүрүмде көрдүнген чурумну езугаар катап бадылаашкыннарны, катап сонгулдаларны эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алыр;

Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүнүнүң бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр;

бюллетеньнерниң хевирин болгаш сөзүглелин бадылаар;

эрге-чагырга органнары болгаш эргелел черлери, тус чер бот-башкарылгазының органнары сонгулдаларны белеткээринге болгаш эрттиреринге айыткан хемчеглерни боттандырары-биле ажылдаар бажыннарны, автотранспортту, өске-даа өнчүнү халас ажыглап болур;

сонгулдаларны белеткээр болгаш эрттирер айтырыглар талазы-биле адаанда турар сонгулда комиссияларының даргаларының, дарганың оралакчыларының, секретарының дыннадыгларын чугаалажып көөр;

Россия Федерациязының хамаатыларының сонгуур эргелерин сагып турарының дугайын контрольга алыр;

хүлээп алыры-биле көрүп турган бодунун шиитпирин солуур эргелиг;

адаанда турар сонгулда комиссиязының шиитпирин азы доктааткан бүрүн эргелеринден ажыр хүлээп алган шиитпирлерни солуур эргелиг;

бодунун ажыл-чорудулгазынга болгаш сонгулдаларны эрттиреринге Тыва Республиканың бюджединден үзүп берген хөрөнгини канчаар чарыгдаанының дугайында отчетту Тыва Республиканың Президентизинге, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга бээр;амгы күштүг бооп турар хоойлужудулгага дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

14 үүл. Хамаатыларның, организацияларның, эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылгазының билдириишкиннерин, хомудалдарын сонгулда комиссияларының чугаалажып көөр чурумнары

Хамаатыларның, организацияларның, эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылгазының билдириишкиннерин, хомудалдарын бир ай иштинде, сонгулда мурнунун кампаниязы чоруп турар үеде, беш хонук иштинде бадылаашкынга чедир бир хүнден орай эвесте, а сонгулда хүнүнде доп-дораан чугаалажып көөр. Бир эвес хомудалдарга кирген барымдааларны немей хынаары эргежок чугула апарза, ол дугайында шиитпирни он хонук хуусаа иштинде хүлээп алыр. Сонгулда комиссиялары чогуур хыналданы чорудар болгаш хоойлужудулганы хажыткан чорукту чайладыр талазы-биле айтырыгны эрге-хоойлу камгалаар органнарга тургузар. Билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны сонгулда комиссияларынга чугаалажып көөрүнүң чурумун өске чылдагаан чок болза, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы бадылаар.

15 үүл. Сонгулда комиссиязының ажылынга (ажылдап азы ажылдап шыдаваанынга) хомудалдарны киирери

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының ажылынга хамаарыштыр (ажылдаан азы ажылдап шыдаваанынга) хамаатылар, организациялар, күрүне эрге-чагырга органнары, тус чернин бот-башкарылга органнары боттарынын хомудалдарын Тыва Республиканың Дээди судунга киирип болур.

Сонгулда комиссияларының ажылының (ажылдап азы ажылдап шыдаваанының) дугайында хомудалдарны хамаатылар, организациялар, күрүне эрге-чагыргалары болгаш тус чернин бот-башкарылга органнары Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязынга азы кожуун судтарынга киирер эргелиг.

16 үүл. Сонгулда комиссияларының ажык-чарлыг болуру

1. Сонгулда комиссияларының хуралдарынга, а ол ышкаш сонгукчулар данзызы-биле, сонгуур бюллетеньнер, сонгулдаларга баш удур сонгуур шынзылгалар, бадылаашкыннарның түннелдериниң дугайында протоколдарны кылып турар үеде ук сонгулда округунга бүрүткеткен азы үстүнде сонгулда комиссиязынга бүрүткеткен кандидат, азы оон бүзүреттирген кижизи, сонгулда каттыжыышкынының, блогунун бүзүреттирген кижизи кирип болур эргелиг. Хуралдарга олуржурунга, айыткан сонгулда документилерин чугаалажып көөрүнге айыткан кижилерден немелде чөпшээрел негевес. Сонгулда комиссиязы айыткан кижилерни хуралдарга хостуг киирер, ону чырыдарын хандырар. Айыткан сонгулда документилерин боттандырар ажыл үезинде массалыг информация чепсектериниң төлээлери киржир эргелиг.

2. Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының шиитпирин бо Дүрүмнүң 33 үүлүүнүң 1 пунктузунга дүүштүр массалыг информация чепсектеринге айыткан информация чепсектериниң амгы бюджет акшаландырыышкынының хөрөнгизиниң күселиби-биле парлаар болгаш массалыг информацияның өске чепсектеринге 5 хүн хуусаада дамчыдар.

17 үүл. Девискээр участок сонгулда комиссияларын тургузарының чуруму

1. Девискээрлериниң сонгулда комиссияларын хоойлуда айыткан чурумну болгаш хуусаа езугаар боттандырар.

Девискээр аайы-биле сонгулда комиссияларын 7-9 кежигүн составтыг, участоктарның сонгулда комиссиялары — 7-12 доктаамал эвес үндезинге бадылаар эргелиг кежигүнүг болур.

2. Бир эвес төлээлекчилериниң тус чер Хуралы хоойлуга дүүштүр девискээр, участок сонгулда комиссияларын тургуспаан азы ук орган тургустунмаан болза, девискээр сонгулда комиссиязының составын Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязы тургузар, участок сонгулда комиссиязының составын девискээр аайы-биле сонгулда комиссиязының бо үүлүнүң 1 пунктузунда айытканын барымдаалап тургузар.

3. Катап бадылаашкыннарны, катап сонгулдаларны эрттиреринге чедир девискээр, участок комиссияларының составтарын, бир эвес хоойлуда өскээр доктаатпаан болза, Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының шиитпирин езугаар өскертпес.

18 үүл. Девискээр, участок сонгулда комиссияларының бүрүн эргелери

1. Девискээр аайы-биле сонгулда комиссиялары:

Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының удуртулгазы-биле сонгулдаларны белеткээрин болгаш эрттиреринге боттандырар;

чогуур девискээринге сонгулдаларны белеткээри болгаш эрттирери дээш контрольду боттандырар, участоктарның сонгулда комиссияларының турар черлерин, телефон номерлерин чурттакчы чонга дыннадыр;

чогуур девискээринге участоктарның сонгулда комиссияларының ажылын таарыштырар, адаанда турар сонгулда комиссияларының ажылдап (ажылдавайн) турарынга хамаарыштыр билдириишкиннерни болгаш дыннадыгларны чугаалажып көөр, ол талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алыр;

бо Дүрүмде көрдүнген таварылгаларда участоктарның сонгулда комиссияларының составын тургузар;

тус чер бот-башкарылгазының органнары-биле кады сонгукчуларның данзызын тургузар;

Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүннеринге кандидаттарны бүрүткээрин чорудар;

участоктарның сонгулда комиссиялары-биле кады чогуур девискээрге сонгулда мурнунун агитациязының негелделерин сагыырын хандырар;

участоктарның сонгулда комиссияларынга сонгулда бюллетеньнерин болгаш өске-даа документилерин чедирерин организастаар;

девискээр сонгулда комиссиязының турар бажыңына хуусаа бетинде бадылаашкыннарны организастаар;

чогуур девискээринге бадылаашкыннарның түннелдерин үндүрер, бадылаашкыннарның түннелдериниң дугайында протоколдарны Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязынга дамчыдып бээр;

сонгулда документилерин Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязынга ламчыдып бээрин хандырар;

сонгулдаларны белеткээринге болгаш эрттиреринге үзүп берген хөрөнгини ажыглап, оларны участоктарның сонгулда комиссияларының аразынга хуваар;

хоойлуга, бо Дүрүмге дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

Участоктун сонгулда комиссиязы

сонгукчулар данзызын тургузарынга киржир;

сонгукчуларның сонгулда данзызы-биле таныжарын чорудар, анаа чогуур өскерилгелерни болгаш немелделерни киирер дугайында айтырыгны шиитпирлээр;

участокка хуусаа бетинде бадылаашкыннарны, ол ышкаш сонгулда хүнүнде бадылаашкыннарны организастаар;

чогуур девискээр сонгулда участогунун девискээринге сонгулда мурнунун агитациязының сагыырын контрольдаар;

сонгукчуларның бадылаашкыннарын санаар, сонгулда участогунга бадылаашкыннарның түннелин үндүрер;

хамаатылардан келген билдириишкиннерни, дилеглерни чугаалажып көөр, ол талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алыр;

хоойлуга, бо Дүрүмге дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырар.

5 эге. Кандидаттарны депшидери болгаш бүрүткээри

19 үүл. Кандидаттарны депшидериниң чуруму

1. Кандидаттарны чогуур сонгулда округунун сонгукчулары азы боттарын боттары депшидип болур. Кандидаттарны сонгулда каттыжыышкыннары, сонгулда блоктары депшидип болур.

2. Депшиттирген кижи бүрүзү бүрүткедиринге чөпшээрешкеш, бижимел билдириишкинни киргенде, аңаа библиография янзылыг медээлерни айытканда (фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген хүнүн, эртемин, ажылдап турар черин азы албанын айытканда, (кол ажылдаар чери азы албаны чок таварылгада — ажылының кол уун), эзлеп турар албан-дужаалын, кандидаттың Россия Федерациязының Кеземче кодекизинин кандыг үүлүбиле, номерин айтып шиитпирлеш, хөрөөн эрттиргенинин, эрттирбээнинин дугайында медээни аттарын адап айытканда, а ол ышкаш ССР Эвилелинин болгаш эвилелдешкен республикаларның, даштыкы күрүнеиниң хоойлузунун кандыг үүлү (үүлдери-биле) шиитпирип чораанын, кандыг даштыкы күрүнеиниң хамаатызы бооп турарын, ону кажан алганын айытканда, ол ышкаш Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүнүнүң албан-хүлээлгезинде таарышпас үүлдерни сонгаан таварылгада, соксадыр хүлээлгени алганда, ындыгларны кандидатка депшидип болур. Айыткан билдириишкинни чоннун ат салыышкының чыып эгелээнинин дугайында дыннадыг-биле кады чогуур девискээр сонгулда комиссиязынче чорутканда;

Бир эвес кандидат, бүрүткеткен кандидат бодунун чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга псевдоним ажыглап турар болза, азы кандидаттарвын, бүрүткеткен кандидаттарның аразында фамилиязы демей кижилер бар болза, айыткан кандидат, бүрүткеткен кандидат бүрүткедир документилерни бээриниң сөөлгү хүнүнге чедир 5 хүнден орай эвес хуусаада бодунун чогаадыкчы псевдонимин девискээр сонгулда комиссиязынга бүрүткедир эргелиг, а фамилиязы демей апарза — сонгулда мурнунун агитациязының үезинде кандыг-даа псевдонимни, оон-биле кады фамилияны, атты, адазының адын ажыглап болур, оон-биле кады фамилиязын, адын, адазының адын албан езузунун (оон иштинде информация) документилеринге, сонгулда комиссиязының үндүрери өске-даа материалдарга айтыр. Псевдоним кылдыр ол-ла округтан депшиттирген азы бүрүткеткен кандидаттың фамилиязын азы псеевдоним ажыглап болбас, кызыгаары (округ) кожа болза база хоржок.

3. Кандидаттарны депшидериниң үеги 30 хүнден эвээш эвес болур

4. Бүгү кандидаттар дең эргелиг болур болгаш хүлээлгелери база ындыг болур. Күрүне болгаш муниципалитет албан-дужаалдарда ажылдап турар кандидаттар боттарының албан-дужаалының аайы-биле артык эрге ажыглавас.

20 үүл. Кандидаттарны сонгукчуларның дорт депшидери

Кандидаттарны сонгукчуларның дорт депшидериниң, бодун боду депшидериниң, а ол ышкаш сонгукчунун, бөлүк сонгукчуларның ол кандидат дээш бадылаанда депшидер, ол дугайын сонгулда комиссияларынга дыннадыр, олар кандидаттарны бүрүткээрин боттандырар, оон дараазында кандидаттарны деткиир ат салыышкыннарын чыыр.

21 үүл. Кандидаттарны сонгулда каттыжыышкыннарының болгаш сонгулда блоктарының депшидери

Хоойлуда көрдүнген чурумну езугаар Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүннерин сонгулда каттыжыышкыннары болгаш сонгулда блоктары депшидер эргелиг.

22 үүл. Кандидаттарны деткиири-биле сонгукчуларның ат салыышкыннарын чыыры

1. Чогуур, девискээр сонгулда комиссиязында киргген сонгулда каттыжыышкыннарының, сонгулда блоктарының төлээлериниңден, ат салыр ажылдың эгелекчилериниңден документилерни хүлээп алган дугайында бижимел бадыткал кээри-биле ат салыышкыннарын чыыры эгелээр.

2. Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизинин) кежигүнүнге кандидатты деткиири-биле бо Дүрүмде доктааткан чурумну езугаар ук сонгулда округунун сонгукчуларының ниити санының 2 хуудан эвээш эвес хуузу ат салыр ужурлуг, а депшидикчи эгелекчи кым бооп турары маңаа хамаарышпас. Хуусаа бетинде сонгулдалар эрттирер таварылгада ат салыкчыларының саны чартык кезиинге кызырлыр.

Кандидаттарны деткиири-биле сонгукчуларның ат салыышкыннарының эң үстүү саны бүрүткээринге эргежок чугула ат салыышкыннарының 15 хуузундан ашпас ужурлуг.

3. Ат салыышкыннарын чыырын хоойлуда көрдүнген чурумну езугаар боттандырар.

4. Ат салыр саазыннарны кандидаттарны деткиир сонгукчуларвың ат салыышкыннарын чыырының эгелекчилери бо Дүрүмнүң № 1-3 капсырылгаларында доктааткан чурумну езугаар белеткээр. Ат салган саазыннарны көктеп номерлээш, чогуур девискээр сонгулда комиссиязынга киирер.

Сонгулда комиссиязы ат салган саазыннарны хүлээп ап турган, ат салган саазын бүрүзүнге сонгулда комиссиязының таңмазын салыр болгаш бүзүреттирген төлээге азы кандидатка ат салган саазыннарны хүлээп алган хүнүн, үе-шагын айтып, бижимел-биле бүзүредир.

23 үүл. Кандидаттарны депшидерин деткиири-биле ат салыр саазыкнарга сонгукчуларның ат салганының шын, мегезин хынаары

1. Девискээр сонгулда комиссиязы чогуур күрүне органнарының деткимчезк-биле киирген документилервин шын, мегезин хынаар эргелиг. Сонгулда комиссиязының шиитпирин езугаар чоннук ат салыышкыннарының шын, мегезин хынаарынга адаанда турар сонгулда комиссияларының кежигүнерин хаара тудуп болур.

2. Ат салган бүгү саазыннарны, азы ат салыышкыннарының чамдык кезиин, ынчалза-даа хоойлуда көрдүнгенин езугаар хынаар ужурлуг ат салыышкыннарының 20 хуудан эвээш эвес кезиин ыяк хынаар.

3. Хыналда бүрүзүн эрттиргенинин дугайында медээни ат салыышкыннарын киирген кандидаттарга, сонгулда каттыжыышкыннарының, сонгулда блоктарының төлээлериниңге тодаргай дыннадыр.

4. Сонгулда каттыжыышкыннарының, сонгулда блоктарының, кандидаттарның киирген ат салыышкыннарын хынап турар үеде доктааткан санныг ат салыышкыннарын киирген кандидаттар, кандидаттарның төлээлери, сонгулда каттыжыышкыннарының, сонгулда блоктарының төлээлери, сонгукчуларның төлээлекчилери киржип болур.

5. Ат салыр саазыннарда киирген, ынчалза-даа кандидатты депшиткен эгелекчилериниң балап, шыйып каапкан ат салыышкыннары, оларны тускай демделеп каан болганда, сонгулда комиссиязынга ат салыышкыннарын киргиже чедир үеде хыналдага болгаш учетка кирбес.

6. Бир эвес ат салган саазыннарга чангыс ол-ла кандидатты деткиири-биле чангыс кижиниң ат салыышкыны элээн каш катап көстүр болза, үүгле чангыс ат салыышкынын барымдаалаар.

7. Сонгулда комиссиязының кежигүннери ат салыышкыннарының шын, мегезин хынаары-биле хынап турары ат салган саазыннарда ат салган сонгукчуларны айтырар эргелиг, ону сонгулда комиссиязының ийиден эвээш эвес кежигүнү хынаар.

8. Меге ат салыышкыннарынга хамааржыр үүлдер болза:

Күш чок деп санаан ат салыышкыннары, биргээр чугаалаарга, сонгулдалар хүнүнде идепкейжи сонгулда эргезин чидирген кижилер, а ол ышкаш чүвениң төвүнге дүүшпес медээлерни ат салыр саазынга киирген кижилердир. Иштики херектер органнарының азы тус чер бот-башкарылгазының шынзылгазы үстүнде барымдааны бадыткаар болза, ындыг ат салыышкынын күш чок деп санаар.

Бо Дүрүмнүн 22 үүлүнде айыткан медээлерни биживаан ат салыышкыннарын база күш чок деп санаар.

Меге ат салыышкыннары, а ылавылаарга, айыткан сонгукчу бодунун дугайында медээни киирбээн, чогуур ат салыр саазынга ат салбаан болза, ындыг сонгукчунун ат салыышкынын хүлээп албас. Сонгукчу кижи боду ат салбаан протоколда ат салыышкынын меге деп саваар. Айыткан протоколга сонгулда комиссиязының ийиден эвээш эвес бадылаар эргелиг кежигүнү ат салыр.

9. Ат салыр саазыннарны тургузуп турар үеде ында киирген шыйып, балап каапкан үүлдер ат салыышкынын меге деп санаарынга үндезин болбас ужурлуг, ат салыышкынының мегезин доктаатпаанда азы идепкейжи сонгуур эргези чок деп санаткан хамаатыга хамаарышпас болза, ону эде көөр.

10. Бүрүткеткен кандидаттың 15 хуудан ажыг ат салыышкыннарын хынаан соонда, меге ат салыышкыннары илерей берзе, кандидатка бүрүткевес.

11. Бир эвес сонгукчуларның киирген ат салыышкыннарының саны хыналда үезинде меге деп көрдүнген ат салыышкыннарын казып кааптарга, бүрүткээринге четпес болза, кандидатты база бүрүткевес.

12. Ат салыр саазыннарга меге ат салыышкыннары илерээн таварылгада, сонгулда комиссиязы сонгукчуларның ат салган материалдарының шын, мегезин илередири-биле хоойлужудулгада көрдүнген харыысалганы буруулуг кижилерге онаары-биле материалдарны чогуур эрге-хоойлу органнарынга киирер эргелиг.

24 үүл. Кандидаттарны бүрүткээри

1. Сонгукчунун, сонгукчуларның боттарын боттары депшидер арга-биле депшиткен кандидаттарын бүрүткээринге, а ол ышкаш сонгулда каттыжыышкыннарының, сонгулда блоктарының кандидаттарын бүрүткээринге кандидат азы сонгулда каттыжыышкынының, сонгулда блогунун төлээлеткен кижизи сонгулдаларга чедир 30 хүнден орай эвесте сонгукчуларның ат салган саазыннарын чогуур девискээр аайы-биле сонгулда комиссиязынга киирер.

2. Девискээр аайы-биле сонгулда комиссиязы документилерни киирген хүнден 5 хүнден эвээш эвес хуусаада бо Дүрүмнүн негелделериниге дүүштүр кандидатты депшиткениниң чурум документилерин хүлээп алыр болгаш кандидатты бүрүткээниниң азы оон ойталаанының дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

3. Кандидаттар, оларны деткээн ат салыышкыннарын сонгукчулардан алган таварылгада, бо Дүрүмнүн 19 үүлүнүн 2 пунктузунга дүүштүр, ат салганының соонда, ук сонгулда округунга бүрүткедир медеглелин, кандидатка хамааржыр орулгаларының болгаш өнчүзүнүн дугайында медээни чогуур девискээр аайы-биле сонгулда округунга киирер.

4. Чогуур сонгулда округунга бир кижини хөй катап кандидат кылдыр бүрүткевес.

5. Сонгулда каттыжыышкыының, сонгулда блогунун депшиткен кандидадын бүрүткеп турар үеде чогуур сонгулда комиссиязының шиитпиринге ону чогуур сонгулда каттыжыышкынындан, сонгулда блогундан депшиткен барымдааны айтыр. Сонгукчуларның депшиткен кандидады доктааткан хоойлуну езугаар хоойлуда доктааткан чурумну езугаар, бадылаашкыннарга чедир 1 чылдан эвээш эвес хуусаада бүрүткеткен, чангыс хөй-ниити организациязынга база бо хөй-ниити каттыжыышкынынга бодунун эрге-хүлээлгезинин дугайын дыннадыр.

6. Девискээр аайы-биле сонгулда комиссиязы кандидатты бүрүткээринден ойталаан таварылгада, бир хонук иштинде ойталаан шиитпирни хүлээп алганын кандидатка азы сонгулда каттыжыышкынының, сонгулда блогунун бүрүн эргелиг төлээзинге, кандидатты депшиткен сонгукчуга дыннадыр хүлээлгелиг, сонгулда комиссиязының ойталаан шиитпириниң хоолгазын бээр. Ойталаарының үндезиннери мындыг:

сонгукчулар аттарын чыырының хоойлузун, бо Дүрүмнү хажыдары:

кандидатты деткиири-биле сонгукчуларның шын ат салыышкыннарының эвээш саны азы бо Дүрүмде айыткан негелделерни хажыткан ат салыышкыннарының хөй болуру;

бо Дүрүмнүн 19 үүлүнүн 2 пунктузунга база бо үүлдүн 3 пунктузунга дүүштүр кандидаттың киирген медээлери меге, азы хыналдага кирген ат салыышкыннарының үстү хөй болза:

сонгулда фондузун тургузарының, оон хөрөнгизин чарыгдаарының боттуг хажыткан таварылгада;

хоойлуда көрдүнген өске-даа чурумнарны хажытканда.

7. Бүрүткеткен кандидат бүрүзүнге Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының доктаатканы шынзылганы ону бүрүткээн хүн, үе-шагын айтып тыпсыр. Бүрүткеткен кандидаттарның дугайында медээни массалыг информация чепсектеринге бүрүткээн соонда, 48 шак иштинде парлап, дыннадыр. Сонгулда комиссиязы сонгулдаларга чедир 15 хүн хуусаадан орай эвесте сонгулда комиссиязының бажыңының ханаларынга бо үүлдүн 1 пунктузунда айыткан негелделерге дүүштүр бүрүткеткен кандидаттарның дугайында медээлерни азар.

8. Бүрүткеткен кандидат бодунун кандидатуразын кайы-даа үеде, ынчалза-даа бадылаашкыннарга чедир 3 хонуктан орай эвесте уштуп болур.

Сонгулда каттыжыышкыны, сонгулда блогу кайыдаа үеде, ынчалза-даа сонгулдаларга чедир 3 хонуктан орай эвес хуусаада бүрүткеткен кандидатты дедир кыйгыртып болур, ону кандидатты депшиткен чурумну езугаар чорудар.

9. Тыва Республиканың Төп азы девискээр аайы-биле сонгулда комиссиялары бо үүлге хамаарыштыр киирген медээлерни хынаар дугайында дилегни чогуур органнарга киирип болур. Бир эвес бо үүлге хамаарыштыр кандидаттын киирген медээлери боттуг улуг хемчээлдиг апарза, ук кандидатты бүрүткээн сонгулда комиссиязы бадылаашкынга чедир 16 хүнден орай эвесте чогуур кандидатты бүрүткээн дугайында шиитпирни солуп болур, а бадылаашкынга чедир 15-1 хонук артканда ол кандидатты бүрүткээриниң дугайында шиитпирни солуур дугайында айтырыгны судка киирер эргелиг.

10. Бир эвес сонгулда округунга бадылаашкыннар хүнүнде чангыс-даа кандидат артпас болза, бо сонгулда округунга сонгулдаларны чогуур сонгулда комиссиязының шиитпирин езугаар кандидаттарны немей депшидери база дараазында сонгулда чорудулгаларын боттандырары-биле 6 айдан ашпас хуусаага сонгаарладып болур.

Бо пунктунун 1 абзазында айыткан байдалдар тургустунун келзе, чангыс кандидатура езугаар бадылаашкыннарны эрттирип болур, ынчангаш бадылаашкынга киришкен сонгукчуларның 50-ден эвээш эвес хуузу бадылаашкыннарга киришкен таварылгада кандидатты сонгуткан деп санап болур.

6 эге. Бүрүткеткен кандидаттарның, хайгааракчыларның болгаш массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилериниң эргелери

25 үүл. Бүрүткеткен кандидаттарның дең эргелиг болуру

Бүрүткеткен бүгү кандидаттар дең эргелиг, дең албан-хүлээлгелиг болур, аңаа "Россия Федерациязының хамаатыларының сонгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелериниң дугайында" Федералдыг хоойлуда айыткан үүлдер хамааржыр.

26 үүл. Бүрүткеткен кандидаттарның ажылчорудулгазының магадылалы

1. Бүрүткеткен кандидаттар ажылдап, албан хаап турар бүдүрүлгелериниң, организацияларның удуртукчулары, шериг кезектериниң командирлери чогуур сонгулда комиссиязынга бүрүткеткен кандидатты бүрүткээн хүнүнден эгелээш, сонгулдаларның ниити түннелдерин албан езузу-биле парлаар хүнге чедир бүрүткеткен кандидаттың билдириишкининге, рапортунга үндезилээш, оларны ажылындан, албанындан ол-ла хуусаада кандыг-даа хүнде, кандыг-даа үешакта хостаар хүлээлгелиг. Бо айыткан хуусааны чыл бүрүдеги төлевирлиг шөлээге киирбес.

2. Сонгулдаларны эрттирип турар үеде бүрүткеткен кандидатты әдминистрацияның (ажыл беркизинин) инициативазын езугаар ажылындан үндүрүп, азы өске ажылче, оон иштинде өске черлерже шилчидип, командировкаже чорудуп, шериг албанынче, чыылдаларже чорудуп болбас.

3. Бүрүткеткен кандидатты Тыва Республиканың прокурорунун чөпшээрежилгези чокта кеземче харыысалгазы онаавас, тудуп хоругдап азы суд чурумун езугаар административтиг хемчег ап болбас. Кеземче харыысалгазы онаары-биле чөпшээрежилгени прокурор берген болза, прокурор кандидатты тудуп хоругдаар дугайын бүрүткээрин боттандырган сонгулда комиссиязынга дыннадыр.

4. Бүрүткеткен кандидаттың киришкен үезин ниити күш-ажыл стажынга, кандидаттың ажылдап чораан мергежилинге киир санаар.

5. Бүрүткеткен кандидат бүрүткеткен хүнүнден эгелээш, сонгулдаларның ниити түннелдерин албан езузу-биле парлаан хүнге чедир чогуур сонгулда округунун девискээринге ниити ажыглалдың транспортунун кандыг-даа хевирлеринге халас чорутар эргелиг, такси болгаш чагыг рейстери маңаа хамаарышпас. Кандидат элээн каш сонгулда округтарлыг хоорайларга ниити ажыглалдын хоорай транспортунга халас аргыжар эргелиг, хоорайның бүгү девискээринге такси, чагыг рейстерин халас ажыглавас.

6. Бүрүткеткен кандидат сонгулда комиссияларының чөвүлээр эргелиг кежигүннерин, бүзүреттирген кижилерни, хайгааракчыларны бо Дүрүмде айытканын езугаар томуйлаар эргелиг.

7. Бүрүткеткен кандидат сонгулдаларның түннелдерин массалыг информация чепсектеринге албан езузу-биле парлап чарлаан үеден эгелээш, бодунун ажылдап турганы кол албан-дужаалындан дүжер.

8. Бир эвес чогуур сонгулда комиссиязы катап бадылашкыннарны томуйлаар болза, катап бадылаашкыннарга киришпес кылдыр көрген бүрүткеткен кандидаттар катап бадылаашкыннарны томуйлаар сонгулда комиссиязының шиитпири-биле боттарының бүрүн эргелерин чидирер. Бир эвес томуйлаан соонда, ынчалза-даа катап бадылаашкыннарны эрттиреринге чедир үүгле чангыс кандидат артып каар болза, үнген кандидаттың орнун сонгукчуларның хөй санныг бадылаашкыннарын ниити сонгулдаларга алган кандидат ээлээр. Баштай катап бадылаашкыннарга хөй санныг сонгукчуларның бадылаашкыннарын алган кандидаттар бүрүткеткен кандидаттың эргелерин болгаш хүлээлгелерин алыр эргелиг.

27 үүл. Бүрүткеткен кандидаттарның дең эргелерин хандырары

1. Күрүне албанының болгаш күрүне албан-дужаалының "А" категориязының дугайында хоойлужудулгага дүүштүр ажылдап турар бүрүткеткен кандидаттар боттарының албан-дужаалының артык күжүн ажыглаар эргези чок.

2. Күрүне азы муниципалитет албанында азы массалыг информация чепсектеринде ажылдап турар бүрүткеткен кандидаттар сонгулдаларга киржип турар үезинде ажылдап турганы албан-хүлээлгелериниң хосталыр, чогуур сонгулда комиссиязынга ажылындан хосталганының дугайында дужаалдың (айтыышкынның) бүзүреткен хоолгазын бүрүткеткен хүнден 3 хүнден орай эвесте киирер, боттарының ажыл азы албан-дужаал талазы-биле артык күжүн ажыглаар эргези чок.

3. Ажыл болгаш албан-дужаал байдалының артык күжүн ажыглап, дең болур сонгулда эргелериниң принциптерин хажыткан ажылдың данзызын Федералдыг хоойлуга дүүштүр доктаадып тургузар.

4. Күрүне албан-дужаалының "А" категориязында ажылдап турар, бүрүт-

(Уланчызы 3-кү арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

кеткен кандидат соңгулда мурнунуң агитациязын үгле албан-дужаалын күүседириндеи хостуг үеде чорудар эргелиг. Бүрүткеткен кандидаттар бо Дүрүмнүң 33 үүлүнге дүүштүр телерадио дамчыдылга кылыр күрүне болгаш муниципалитет организацияларынга халас эфир дамчыдылгаларын ажыглаарынга хамаарышпас.

5. Массалыг информация чепсектериниң редакцияларының албан-дужаалдыг кижилери, чогаадыкчы ажылдакчылары, журналистер, телерадио дамчыдылгалар кылып турар албан-дужаалдыг кижилер болгаш чогаадыкчы ажылдакчылар, бир эвес кандидаттар азы кандидаттарның бүзүреттирген кижилери бооп турар болза, массалыг информация чепсектерин дамчыштыр соңгулда кампаниязын чырыдар эргези чок.

6. Бо үүлде айыткан негелделерни бүрүткеткен кандидат хажыдар болза, соңгулда комиссиязы бүрүткеткен кандидатты бүрүткээринден ойталап болур.

28 үүл. Бүрүткеткен кандидаттарның бүзүреттирген кижилери

1. Бүрүткеткен кандидаттар 3 чедир бүзүреттирген дузалакчылыг бооп болур, оларны чогуур девискээр аайы-биле соңгулда комиссиязы бүрүткээр.

2. Бүзүреттирген кижилериң бүрүткелин девискээр аайы-биле чогуур соңгулда комиссиязы кандидаттың билдириишкининге болгаш бүзүреттирген кижи болур чөпшээрелин берген хамаатының хууда биллириишкининге үндезилеп, доп-дораан боттандырар.

Бүзүреттирген кижи соңгулда комиссиязындан шынзылганы алыр, бүрүткеткен кандидатты соңгуурунга ажыктыг агитация болгаш өске-даа ажыл-чорудулганы кылыр, кандидаттың күрүне болгаш хөй-ниити органнарынга, соңгулда комиссияларынга, албан-дужаалдыг кижилериңе хамаарыштыр эргө-ажыктарын төлөөлөөр.

3. Кандидаттарның бүзүреттирген кижилери идепкейжи соңгулда эргелерин ээлээн турар ужурлуг.

Күрүне эрге-чагыргазының албан-дужаалдыг кижилери, тус чернин бот-башкарылга органнарының, шериг кезектериниң командылалының ажылдакчылары, а ол ышкаш соңгулда комиссияларының кежигүннери кандидаттарның бүзүреттирген кижилери бооп болбас.

4. Кандидатты бүрүткээн үеден эгелээш, чогуур соңгулда комиссиязы соңгулдаларның ниити түннелдерин албан езузу-биле парлаар хүнге чедир администрация (ажыл берикчизи) бүзүреттирген кижилерге оларның дилээнин езугаар, төлевир чок шөлөөни бээр.

5. Бүрүткеткен кандидат, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары бүзүреттирген кижилерни томуйлаан болганда, оларны кандыг-даа үеде дедир кыйгыртып болур, ол дугайын чогуур соңгулда комиссиязынга дыннадыр, олар берген шынзылгаларын дедир хураап алыр.

6. Бүзүреттирген кижилериң бүрүн эргелери оларны томуйлаан, бүрүткеткен кандидаттың айтыышкыны-биле доостур.

29 үүл. Хайгаарыкчылар

1. Хайгааракчылар соңгулда хүнүнде участоктарның соңгулда комиссияларының ажылы эгелээн үеден бадылаашкыннарның түннелдериниң дугайында үстүнде турар соңгулда комиссиязының протоколунуң дугайында дыңнадыгны алгыже чедир, а ол ышкаш соңгулда участогунга бадылаашкыннарның катап санаашкынын эрттирер үеге чедир киржир эргелиг, олар болза бүрүткеткен кандидаттарның, хөй-ниити каттыжыышкыннарының хайгааракчылары болур.

2. Бүрүткеткен кандидат, хөй-ниити каттыжыышкыны, соңгукчулар бөлүү соңгулда комиссияларынга бир-бир хайгааракчыны томуйлаар эргелиг.

3. Соңгулда участоктарының турар бажыннарынче, шериг кезээнде тургускан соңгулда участогунче, эмнелгелерде, санаторийлерде, дыштанылга бажыннарында, истелге черинде болгаш корум-чурум хажыдыкчыларын түр тудар черлерде, а ол ышкаш бадылаашкын кылыр өске-даа черлерге хайгааракчыларның баарын хандырар.

4. Хайгааракчы өске соңгулда комиссияларынга олар бадылаашкыннарның түннелдерин үндүрүп турда, соңгулдаларның түннелдерин тодарадып турда, бадылаашкыннарның болгаш соңгулдаларның түннелдеринге дүүштүр протоколдар тургузуп турда база соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санап турда, оларның чанынга туруп болур эргелиг.

5. Хайгааракчының бүрүн эргелери бижимел хевирге ооң фамилиязын, адын болгаш адазының адын, чурттап турар черин, соңгулда участогунуң дугаарын, ооң ажылдап баары соңгулда комиссиязының адын бүрүткеткен кандидаттың, хөй-ниити каттыжыышкынының, эрге-ажыктарын төлөөлөп турары бөлүк соңгукчуларның айытканы-биле шынзыттынган турар ужурлуг. Ук документ паспорт азы ону солуп турар документини көргүскенде, күштүг болур. Хайгааракчыны чорутканының дугайында баш бурунгаар дыннадыышкын хереглеттинмес. Ол документилер участок соңгулда комиссиязынга бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынган үеде, девискээр азы өске-даа соңгулда комиссиязынга — чогуур девискээрге бадылаашкыннар түннелдериниң дугайында протокол тургузуп өгелээнде, ук ажыл доозулбайн турда, көргүстүнген туруп болур.

6. Хайгааракчының эргелери:

соңгукчуларның даңзызыбиле таныжып болур;

соңгулда хүнүнде бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынган үениң кайы-даа үезинде чогуур соңгулда участогунуң бадылаашкын чоруп турар өрээлинге туруп болур;

соңгукчулар бадылап турда, бадылаашкын өрээлиниң даштынга туруп болур;

соңгукчулар даңзызынче киир бижиттинген хамаатыларның, соңгукчуларга берген соңгулда бюллетеньериниң, күш чок болган соңгулда бюллетеньериниң санын хайгаарап, соңгулда участогунга соңгукчуларның бадылаашкынын ырактан, а соңгулда бюллетеньериниң демдеглээн черлери көстүп турар байдалдарда санаашкыннарны чорудуп турарын, бадылаашкыннарны санап турда кайы-даа долдуртунган азы долдуртунмаан-даа соңгулда бюллетени-биле таныжып, соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдеринин талазы-биле протокол азы өске-даа документилер долдуруп турда, бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыткан үеде хайгаарап болур;

участок соңгулда комиссиязының даргазынга, ол чок таварылгада ону солуп турар кижиге бадылаашкыннарның чорудуунуң талазы-биле айтырыг тургузуп, саналдыг азы сагындырыглыг барып болур.

Участок соңгулда комиссиязының бадылаашкыннар түннелдериниң талазы-биле тургускан протоколу-биле, өске-даа соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түннелдериниң талазы-биле тургускан протоколу-биле база соңгулда түннелдери-биле таныжып болур, чогуур соңгулда комиссиязындан айыттынган протоколдарның болгаш аңаа кошкан документилериң база чогуур соңгулда комиссиязынга келген өске-даа документилериң азы айыттынган комиссияларның бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынган үезинде тургускан документилериниң, ооң иштинде бадылаашкын үезинде турган кижилериң даңзызының хоолгаларын чара парладып ап, азы олардан ап ап болур. Хайгааракчының негээни-биле соңгулда комиссиязы айыттынган хоолгаларны бо Дүрүмнүң 48 үүлүнүң 24 пунктузунга дүүштүр бээр азы бүзүредип бээр хүлээлгелиг;

бо Дүрүмнүң 56 үүлүнде айытканы езугаар участок соңгулда комиссиязының азы өске-даа соңгулда комиссиязының хөделиишкинин (азы хөделбээнин) үстүү соңгулда комиссиязынга азы судка хомудап болур;

чогуур соңгулда комиссияларының соңгукчулар бадылаашкынын катап санаашкынынга киржип болур.

7. Хайгааракчының эрге чогу:

соңгукчуларга соңгулда бюллетеньнерин берип болбас;

соңгулда бюллетенин ап турган соңгукчунуң дилээ-биле ооң орнунга ат салып болбас;

соңгулда бюллетенин соңгукчунуң дилээ-биле ооң орнунга долдуруп болбас;

бадылаашкынның чажыт болурун үреп турар хөделиишкиннер кылып болбас;

соңгулда комиссиязының кежигүннериниң соңгулда бюллетеньериниң бадылаашкыннарын санап тургаш чорутканы түннел бадылаашкынга дорт киржин болбас;

соңгулда комиссиязының ажылынга моондак тургузар хөделиишкиннер кылып болбас;

соңгукчулар аразынга агитация чорудуп болбас;

соңгулда комиссиязының шиитпир хүлээп алырынга киржип болбас.

30 үүл. Массалыг информация чепсектериниң төлөөлөри

1. Массалыг информация чепсектериниң төлөөлериниң эргелери:

соңгулда комиссияларының хуралдарынга, оларның ажыл-чорудулгазынга ажык-чарлыг чорукту хандырбышаан киржип болур;

чогуур соңгулда комиссияларының бадылаашкыннар түннелдериниң, азы соңгулда түннелдериниң талазы-биле медээлиг таблицалары болгаш протоколдары-биле таныжып болур;

соңгулда комиссияларының доктааткан чурум езугаар бүзүреткен шиитпирлерин, протоколдарын болгаш оларга кошкан документилерин алгаш, массалыг информация чепсектеринге парлаар кылдыр дамчыдып болур;

соңгулда мурнунуң хөй-ниити хемчегларинге киржип, ооң эрткениниң талазы-биле массалыг информация чепсектеринге чырыдып болур;

соңгулда хүнүнде бадылаашкыннар чоруп турда, соңгукчуларның бадылаашкыннарын санап турда болгаш участок соңгулда комиссиялары бадылаашкыннарның түннелдериниң талазы-биле протокол тургузуп турда, соңгулда участоктарынга туруп болур;

2. Массалыг информация чепсектериниң төлөөзиниң негелдези-биле соңгулда комиссиязы бадылаашкыннар түннелдериниң талазы-биле протоколдуң азы соңгулда түннелдериниң хоолгазын бүзүредип бээр хүлээлгелиг. Соңгулда комиссияларының протоколдар хоолгаларын азы өске-даа документилерни соңгулда комиссиязының даргазы азы секретары бүзүредип бээр. Айыттынган улус бүзүредип турары документиге "хоолга шынныг" деп бижээш, чогуур соңгулда комиссиязының таңмазын баскаш, ат салып бээр.

3. Журналистер, азы өске-даа чогаадыкчы ажылдакчылар база массалыг информация чепсектериниң редакцияларының удуртукчулары, күрүнениң телерадиокомпаниязының удуртукчулары болгаш ажылдакчылары бир эвес олар боттары кандидаттар болуп, азы кандидаттарның бүзүреттирген кижизи болуп турар болза, массалыг информация чепсектерин дамчыштыр соңгулда кампаниязын чырыдарынга киржири хоруглуг.

7 эге. Соңгулда мурнунуң агитациязы

31 үүл. Агитация дээш эрге

Россия Федерациязының Тыва Республиканың девискээринде доктаамал азы үр үеде чурттап турар хамаатылары, политиктиг партиялар, политиктиг шимчээшкиннер, политиктиг организациялар болгаш өске-даа хөй-ниити каттыжыышкыннары хоойлуда көрдүнген хевирлер болгаш хоойлуга дүүшкек аргалар-биле соңгулдаларга киржир дээш бүрүткеткен кайы-даа кандидатты дээш азы аңаа удур агитацияны чорудуп болур.

32 үүл. Агитацияны чорударының хуусаалары

1. Соңгулда мурнунуң агитациязы кандидаттың бүрүткеткен хүнүнден эгелээш, соңгулда хүнүнге чедир бир хонук арткан турда, тус черниң шагы-биле тик шак турда соксаар.

Катап соңгулдаларны чорударда, соңгулда мурнунуң агитациязы катап соңгулдаларны албан езузу-биле чарлаан хүнүнден эгелээр болгаш катап соңгулда болур хүнге чедир бир хонук арткан турда соксаар.

2. Соңгулдаларга чедир үш хонук арткан турда болгаш соңгулда хүнүнде массалыг информация чепсектеринге хөй-ниитиниң баш удур саналдарының харыыларын, соңгулдалар түннелдериниң баш удур медээлерин болгаш өске-даа соңгулдаларга хамаарышкан шинчилелдерни парлап болбас.

3. Соңгулда хүнүнде (катап соңгулда хүнүнде) болгаш ол хүннүң мурнунда хүн соңгулда мурнунуң кандыг-даа агитациязы хоруглуг. Соңгулда комиссияларының өрээлдеринден болгаш албан бажыннарындан өске черде астынган агитацияның парлаттынган материалдары бо Дүрүмнүң чурумунга дүүштүр кылдынган болза, соңгулда хүнүнде ол-ла черлеринге хевээр артып болур.

33 үүл. Бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының массалыг информация чепсектерин ажыглаарының ниити негелдери

1. Тургузукчулары (кады тургузукчулары) күрүне азы муниципалитет органнары бооп турар телерадио дамчыдылгалар кылып турар организациялар, солуннар (периодиктиг парлалга черлери) база соңгулдаларны чорударының дугайында албан езузунуң шиитпирин үндүрген хүнге чедир бир чыл чедир хуусаада чогуур органнардан 15 хуу чедир саң-хөөжүттүүп турган организациялар, албан черлери база күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органының, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының, тус черниң бот-башкарылга органнарының акша-хөреңгилери-биле хандыртынып турар телерадио дамчыдылгалар кылып турар организациялар, солуннар (периодиктиг парлалга черлери) бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга соңгулда мурнунуң агитациязын чорударынга дең байдалдарны хандырар хүлээлгелиг.

2. Бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынмаан телерадио дамчыдылгалар кылып турар организациялар, солуннар (периодиктиг парлалга черлери) редакциялары бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга дугуржулга езугаар эфирге үени азы парлалга шөлүн берип болур эргелиг. Эфирге үе азы парлалга шөлү дээш бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының төлевири телерадио дамчыдылга кылып турар организацияларның эфирге берген үези-биле бир дөмей дең байдалдарга чоруттунар ужурлуг, оон-ле кады төлевири чүгле чогуур соңгулда фондуларын дамчыштыр эфирге үени азы парлалга шөлүн бээринге чедир үеде долузу-биле чоруттунар.

34 үүл. Соңгулда мурнунуң агитациязын телевидение болгаш радио дамчыштыр чорударының негелдери

1. Тыва Республиканың девискээринде телерадио дамчыдылга кылып турар болгаш бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1-ги пунктузунда айыттынган телерадио дамчыдылга кылып турар организацияларның эфиринге бүрүткеткен кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары халас үе алыр эргелиглер. Эфирде айыттынган үе телерадио дамчыдылгаларны хөй кижи көрүп, дыңнап турар үеде болур ужурлуг. Телерадио дамчыдылгалар кылып турар организацияның соңгулда мурнунуң агитациязынга тускайлаан эфирге халас үези ажыл хүннеринде 30 минуталан эвээш эвес болур, а бир эвес телерадио дамчыдылга кылып турар организацияның дамчыдылга кылыр ниити үези ийи шактан эвээш болза – ниити үениң дөрттүн бир кезинден эвээш эвес болур. Бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының аразында бо дамчыдылга үезин дец байдалдарга хуваар.

2. Эфирге халас үениң ниити хемчээлиниң үштүн бир кезии болур үени кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга кады дискуссиялар, "төгерик столдар" болгаш өске-даа агитация хемчеглерин чорударынга тускайлап бээр. Бо тускайлаттынган эфирге халас үени ажыглаарынга бүгү бүрүткеткен кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары дең байдалдарлыг болур ужурлуг.

3. Бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттынган массалыг информация чепсектеринге хамааржыр телерадиокомпаниялар кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга агитация чорудары-биле төлевирлиг эфир үезин курлавырлаар хүлээлгелиг. Бердинген эфир үезин чогуур кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга, соңгулда блогунга дугуржулга езугаар оларның негелдези-биле төлевир кылганын барымдаалап бээр. Төлевириниң хемчээли кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга шуптузунга бир дөмей болур ужурлуг. Телерадиокомпанияның тургусканы өртек хемчээлиниң дугайында медээзин Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы бо Дүрүмге дүүштүр кандидаттарны депшидип эгелээнинден бир хонуктан орай эвес хуусаада парлаар. Ынчаарга кандидат, соңгулда каттыжыышкыны, соңгулда блогу бүрүзү ниити курлавырлаан эфир үезиниң бүгү бүрүткеткен кандидаттарга (соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга) үлээргe, үүнү келген аайы-биле бодунуң үлүүн алыр. Курлавырлаан эфир үезиниң ниити хемчээли бо үүлдүң 1-ги пунктузунга дүүштүр берген халас эфир үезиниң хемчээлинден эвээш эвес болур ужурлуг.

4. Бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга телерадиокомпания каналдарынга эфир үезин бээр чуруму бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1-ги пунктузунга таваржып турар болза, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы бо Дүрүмнүң негелдезинге дүүштүр таарыштырып боттандырар.

5. Бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга соңгулда комиссияларының эфирге халас үе бергени дээш телерадиокомпанияның чарыгдалдарын телерадиокомпанияның бюджет акшаландырыышкынының агар санындан дуглаар.

6. Соңгулда-биле холбашкан үеде телерадио программалар кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының азы блоктарның медеглелдерин дамчыдып турган, рекламчарлалдар-биле ону үзе кирбес ужурлуг.

7. Информастыг телерадио программаларга кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының соңгулда мурнунуң агитациязын чорудуп турарының дугайында медеглелдери айыттынган программаның эгезинде дүрүм езугаар аңгы бир бөлүк кылдыр кандыг-даа тайылбыр чокка чоруттунар.

8. Телерадио программалар соңгулда мурнунуң агитациязын чорудуп тура, аудио болгаш видео бижидилгелерни чергелештир чоруттушаан, эфирже үнер, чогуур соңгулда комиссиязының, эрге-хоойлу органнарының болгаш судтуң негелдези-биле оларга шилчидип бээри-биле эфирже үнген хүнден эгелээш алды ай дургузында ол бижилгелер кадагалаттынар.

9. Телерадио дамчыдылгалар кылып турар организациялар дыннадыгларынга кандыг-бир кандидатка, бүрүткеткен кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга, соңгулда блогунга, ооң иштинде оларның агитация ажыл-чорудулгазын чырыдар үезинге хамаарыштыр артык үнелээшкин кылып болбас.

35 үүл. Солуннарга, сеткүүлдерге болгаш өске-даа парлалга чепсектеринге соңгулда мурнунуң агитациязын нептередириниң негелдери

1. Күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш тус чер эрге-чагырга органнарының чүгле албан езузунуң медеглелдерин болгаш материалдарын, нормативтиг болгаш өске-даа актыларын парлаар периодиктиг парлалга үндүрүлгелериниң редакцияларындан аңгыда, соңгулдалар чоруп турар девискээрде тараттынып турар периодиктиг парлалга үндүрүлгелериниң редакциялары бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1-ги пунктузунга таваржып турар болза, кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының киирип келгени материалдарынга парлалга шөлүн аңгылап бээр ужурлуг. Периодиктиг парлалга үндүрүлгелериниң редакцияларының бюджеттен дедир эгидер үндезинге алган акшахөреңгилериниң күсели-биле халас берген шөлүнүң ниити хемчээлин, ында кезектериниң деңзигүүрүн бо Дүрүмнүң негелделеринге дүүштүр Төп соңгулда комиссиязы доктаадыр. Тускай парлалга үндүрүлгелери (уругларның, эртемниң, техниктиг болгаш өске-даа) соңгулда кампаниязына долузу-биле киришпес негелде-биле агитация материалдары кандыг-даа бооп турза, парлаарындан ойталап кааптып болур.

2. Бүрүткеткен кандидат (кандидаттар), соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары база соңгулда блогунче кирип турар соңгулда каттыжыышкыны (каттыжыышкыннары), массалыг информация чепсектериниң тургузукчузу бооп турар таварылгада, парлалга шөлүн дең байдалга бээр дугайында негелде оларга хамаарышпас болгаш бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1-ги пунктузу оларга хамаарыштыр күш чок болур.

3. Кандидаттың, бүрүткеткен кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының, соңгулда блогунуң соңгулда фондузунуң акша-хөреңгилеринден төлеттинген болгаш периодиктиг парлалга үндүрүлгелеринге кирген бүгү материалдарга кайы кандидаттың, бүрүткеткен кандидаттың, соңгулда каттыжыышкынының, соңгулда блогунуң соңгулда фондузундан чогуур парлалганың өртээ төлеттингенин айыткан дугайында медээ материал бүрүзүнге чорууру албан. Бир эвес материалдар парлалгазы бо үүлдүң 1 пунктузунда айыткан нормаларга дүүштүр халас салдынган азы бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының материалдарынга парлалга шөлүн өске-даа нормаларга дүүштүр халас берген таварылгаларда, парлаан материалды халас салганын болгаш кайы бүрүткеткен кандидатка, соңгулда каттыжыышкынынга, соңгулда блогунга ук арга бердингенин айыткан турар ужурлуг.

36 үүл. Массалыг хемчеглер эрттирип турган, агитация чорударының негелдери

1. Күрүне органнары, тус чер бот-башкарылгазының органнары бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга бөлүк соңгукчуларга хуралдар болгаш хамаатылар-биле ужуражыышкыннар эрттирерин, хөйнүң мурнунга санал-онал солчулгазы болгаш дискуссиялар эрттирерин организастаарынга деткимче көргүзер, массалыг хемчеглерге эрттирип турда, айыл чок чорукту хандырар хүлээлгелиг.

2. Кандиттарның, оларның бүзүреттирген кижилериниң, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының бүзүреттирген кижилериниң соңгукчулар-биле ужуражыышкыннар эрттирер черни тускайлап бээриниң дугайында билдириишкиннериниң күрүне органнары, тус чер бот-башкарылга органнары билдириишкин киргеи хүннүң соонда, үш хүнден эрттирбейн чугаалажып көөр. Митингилер, демонстрациялар болгаш чыскаалдар организакчыларының билдириишкиннериниң тус чер бот-башкарылга органнары Россия Федерациязының хоойлуларынга дүүштүр чугаалажып көөр.

3. Соңгулда комиссияларының билдириишкинин езугаар массалыг хемчеглер эрттиреринге тааржыр болгаш күрүне азы муниципалитет өнчүзү, күрүне бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының өнчүзү болуп турар черлерни кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының төлөөлекчилериниң база оларның бүзүреттирген кижилериниң ужуражыышкыннарын эрттирери-биле ажыглаар кылдыр соңгулда комиссияларының доктааткан үезиниң дургузувда халаска бээр. Айыттынган черни кандидаттарның бирээзинге, соңгулда каттыжыышкынының, соңгулда блогунуң бирээзинге массалыг хемчеглер эрттирер кылдыр берген турган таварылгада, ук черниң өнчү ээзи ону өске кандидатка, өске соңгулда каттыжыышкынынга, соңгулда блогунга бээринден ойталаар эргези чок. Массалыг хемчеглер эрттиреринге дең аргаларны бүрүткеткен кандидаттарга, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга бээрин соңгулда комиссиялары хандырар хүлээлгелиг.

4. Шериг кезээнден дашкаар турар шериг албанныг соңгукчулар-биле кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының төлөөлекчилериниң ужуражыышкыннарын эрттирип турда, бүгү кандидаттарга, бүгү соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга дең байдалдарны хандырар.

37 үүл. Агитациялыг парлалга материалдарын тарадырының негелделери

1. Кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары болгаш соңгулда блоктары агитациялыг парлалга материалдарын үндүрер эргелиг.

2. Бүгү-ле агитациялыг парлалга материалдары ол материалдарны белеткээн организацияның адрезин болгаш адын (фамилиялар, аттар, адаларының аттары болгаш оларның чурттап турар черлери) айыткан, ук парлалга материалдарын белеткээри-биле чагыг киирген организацияның ады (фамилия, ады, адазының ады) база оларның тиражының, кажан үндүргенин, азы кым үндүргенин, ындыг материалдарны азып таратканы болгаш акшаландырганы дээш харыысалгалыының дугайында медээлиг болур ужурлуг.

3. Агитациялыг парлалга материалдарының хоолгаларын оларны тарадыр мурнунда чогуур кандидатты бүрүткээн соңгулда комиссиязына көргүстүнген турар. Ол материалдар-биле кады соңгулда комиссиязынга материалдарны чагыткан болгаш кылган организацияларның (кижилернің) турар черлерин (адрези, чурттап турар чери) айыткан медээлерни бээр хүлээлгелиг. Бүрүткеткен кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының бижимел хевирге чөпшээрели чокка агитациялыг парлалга материалдарын кылырын болгаш тарадырын чөпшээревес.

4. Бо үүлдүң 2 база 3 пунктуларында айыткан негелделерни хажыдып турар агитацияның парлалга материалдарын тарадыры хоруглуг.

5. Агитациянын парлалга материалдарын кана-даа азып болур: кайы-бир албан черлеринге, тудугларга, кайы-бир объектиге-даа, чүгле оон ээзинин азы хуужудуп алганы кижинин чөпшээрели езугаар. Төөгүнүн, культураның болгаш архитектураның үнелели болуп турар тураскаалдарга, обелискилерге, албан черлеринге, улут тудугларга болгаш соңгулда комиссияларының турары албан черлеринге, ол бажыннарже кирер эжик аксынга агитация парлалга материалдарын азары хоруглуг.

6. Тус чер бот-башкарылгазының органнары девискээр соңгулда комиссиязының саналдааны-биле соңгулдаларга чедир 20 хонук бурунгаар соңгулданың участок бүрүзүнүң девискээринге агитацияның парлалга материалдары азар тускай черлерни тодаратканы турар ужурлуг. Соңгукчуларга ол черлер таарымчалыг болур болгаш олар соңгулда участогу бүрүзүнге чаңгыстан эвээш эвес турар ужурлуг. Бүрүткеткен кандидаттарга агитацияның парлалга материалдары азарынга ден-дески байдалдар тургустунган турар ужурлуг.

7. Бо үүлдүң 2 пунктузунда айыткан информацияга хамаарышпас материалдарны азы меге агитация материалдарын тарадып турары биллиг берзе, соңгулда комиссиязы ындыг ажыл-чорудулганы соксадырының талазы-биле хемчеглерни алыр болгаш дүрүмге таарышпас агитация ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында база агитацияның хоойлу-дүрүмге дүүшпес парлалга материалдарын хураап алыр дугайын чогуур эрге-хоойлу камгалаар органнарга, өске-даа органнарга киирер.

38 үүл. Агитация чорудар эргезин өскээр ажыглаарын болдурбазы

1. Соңгулда комиссилары соңгулда мурнунуң агитациязының чорудулгазын чурум езугаар сагыттынып турарын хыналдага алыр.

2. Агитация чорудуп турар массалыг информация чепсектериниң хостуг чоруун өскээр ажыглаарын болдурбас: социал, сөөк-язы ылгаар, национал база шажын-чүдүлге талазы-биле көөр хөөн чок чорукту болгаш адаан-өжээн хайыктырар агитация, эрге-чагырганы чедип алыр дугайында кыйгыыглар, конституссчу тургузугну күш-биле өскертири база күрүненин бүдүн-бүрүн чоруун үрээр, дайын суртаалы болгаш федералдыг хоойлу езугаар массалыг информация чепсектериниң хостуг чоруун өскээр ажыглаар өске-даа хевирлер.

3. Кандидаттар, бүрүткеттинген кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга болгаш оларның бүрүн эргелиг төлөөлеринге база ол ышкаш өске-даа организацияларга соңгулда мурнунуң агитациязынга дорт болгаш доора киржип турар соңгукчулар көгүдери хоруглуг: оларга акшатөгерик, белектер болгаш өске-даа материалдыг үнелелдер бээри организастыг ажылдар кылырындан аңгыда (соңгулда участоктарынга дежурныйлаары, хол үжүү чыыры, агитастыг ажыл), айыттынган организастыг ажылдар кылып турар соңгукчуларны (бадылаашкынның түннели-биле) шаннаары, чиик өртектиг барааннар садып сайгарары, халаска кандыг-даа бараан тарадыры, албан-биле соңгулда кампаниязынга таарыштыр кылган парлаан азы иллюстрациялыг материалдар болгаш значоктардан аңгыда, халас азы чиик өртектиг хандырылга көргүзерин болдурбас. Бүрүткеттинген кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары база оларның бүрүн эргелиг төлөөлери болгаш өске-даа кижилер болгаш организациялар агитация чорудуп тургаш, хамаатыларга акшатөгерик, үнелиг саазыннар бээр (ооң иштинде бадылаашкынның түннели-биле) болгаш өске-даа материалдыг дуза база федералдыг хоойлуларда, Тыва Республиканың хоойлуларында көрдүнмээн, тус чер бот- башкартынылгазының база өске-даа хоойлу-дүрүмнерге дүүшпес хандырылга көргүзер дугайында аазаашкыннар-биле соңгукчуларже салдар халдадыр эрге чок.

4. Кандидаттар, бүрүткеттинген кандидаттар, аңгы кандидаттар депшиткен соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының бүзүреттирген кижилери болгаш бүрүн эргелиг төлөөлери, бүрүткеттирген кандидаттарның бүзүреттирген кижилери, а ол ышкаш тургузукчулары, хуужуткан ээлери, өнчү ээлери болгаш удуртукчу органнарның кежигүннери айыттынган кижилер болгаш юридиктиг эргелиг албан черлериниң хорутлуг.

5. Кандидаттарның, бүрүткеттинген кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкынларының, соңгулда блоктарының бүзүреттирген кижилериниң база бүрүн эргелиг төлөөлериниң, бүрүткеттирген кандидаттарның бүзүреттирген кижилериниң, а ол ышкаш тургузукчулары, хуужуткан ээлери, өнчү ээлери оларның удуртукчу органнарының кежигүннери айыттынган кижилер азы организациялар соңгулда кампаниязының үезинде бо Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 2 пунктузунга үндезилеп коммерсиялыг болгаш өске-даа ажыл-чорудулгазының рекламазын соңгулда хүнүнде болгаш соңгулда хүнүнүң мурнунда хүнде кылбас.

6. Бир эвес телерадио программалар болгаш парлалга албан черлери бүрүткеттинген кандидатка соңгулда мурнунуң

(Уланчызы 4-кү арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

агитациязының үези төнмээнде, бодунуң ат-алдарын, эки мөзүүн азы ажыл-херекчи ат-алдарын камгалаан буруу шавыышкынны парлалгага чарлаарын хандырып шыдавас болза, ук Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттынган теле база радио дамчыдылгалар чорудуп турар организациялардың теле, радиопрограммалар каналдары база ук Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттынган парлалга албан черлериниң редакциялары соңгулда кампаннызына киржип тура, бүрүткеттинген кандидаттарның ат-алдарынга, эки мөзүүнге азы ажыл-херекчи ат-алдарынга хора чедирип болур информацияларны тарадыр азы парлаар эргези чок. Бүрүткеттинген кандидатка соңгулда мурнуңуң агитация үези төнмээнде, бодунуң ат-алдарын, эки мөзүүн болгаш ажыл-херекчи ат-алдарын камгалаан буруу шавыышкынны парлалгага чарлаарын хандырбас болза, ындыг информацияны тараткан азы парлааны дээш ук Дүрүмнүң 33 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттканы езугаар телерадио дамчыдылгалар кылып турар организациялар база парлалга албан черлери, оларның удуртукчулары Россия Федерациязының хоойлузунда айытканы-биле харыысалгага онаажыр.

7. Бүрүткеттинген кандидат, соңгулда каттыжыышкыны, соңгулда блогу бо үүлдүң 2 пунктузун хажыткан таварылгада соңгулда комиссиязы Соңгулдалар дугайында Дүрүмнүң 56 үүлүнүң 3 пунктузунда айыттынганы езугаар кандидаттарның бүрүткелин казыыр хүлээлгелиг, а хамаатылар, өске органнар, организациялар база судче бээр эргелиг. Ук Дүрүмнүң 31-38 үүлдеринде айыттынганы-биле өске-даа соңгулда мурнуңуң агитациязын чорударының чурумун бүрүткеттирген кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктары хажытканда, соңгулда комиссиязы бодунуң шиитпирибиле бүрүткеттирген кандидатка, соңгулда каттыжыышкыннарынга, соңгулда блоктарынга сагындырыгны бээр азы эрге-хоойлу камгалаар болгаш өске-даа чогуур органнарже хоойлуга дүүшпес агитация ажыл-чорудулгазының дугайында дыннадыр, оон-биле чергелештир соңгулда комиссиязы кандидаттың бүрүткелиниң дугайында шиитпирни казыыр эргези база бар. Соңгулда комиссиязының хүлээп алганы шиитпирин массалыг информация чепсектеринче дамчыдар.

8. Эрге-хоойлу органнары хоойлу-дүрүмге дүүшпес агитация ажылын соксадырыбиле хемчег алыр хүлээлгелиг, хоойлуга дүүшпес парлалгаларга, аудиовидео болгаш өскедаа меге агитация ажылдарын белеткээрин болдурбас болгаш оларны хавырар, оон белеткекчилерин, өртээн төлеп турар дөзүн тывар, ол ышкаш ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязынга ол дораан дыннадыр, девискээр соңгулда комиссиязынга тодараттынган фактылар база алган хемчеглер дугайында дыннадыр.

9. Федералдыг хоойлуда айыттынган ук Дүрүмнүң агитация чорудар чурумун теле, радио дамчыдылгалар кылып тура, организациялар, парлалга албан черлериниң редакциялары хажыткан таварылгада, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы, девискээр соңгулда комиссиязы эрге-хоойлу камгалалының органнарынче, судка, массалыг информация чепсектеринге хамаарыштыр күрүне политиказын чорудуп турар күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарынга хоойлуга дүүшпес агитация ажыл чорудулгазын соксадырының дугайында дыннадыр эргелиг болгаш телерадио дамчыдылгалар чорудуп турар организацияларны база парлалга албан черлерин РФ-тиң хоойлузунда айыттынганы езугаар харыысалгага онаар.

8 эге. Соңгулдаларны акшаландырары

39 үүл. Соңгулдаларны белеткээриниң болгаш эрттиреринiң акша-хөреңги хандырылгазы

1.Тыва Республиканың улустуң Улуг Хуралының (съездизиниң) кежигүннериниң соңгулдаларының акшаландырыышкынын ТР-ниң бюджет акша-хөреңгизинден хандырар.

2. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының соңгулдаларга белеткел болгаш ону чорударының чарыгдалдары Тыва Республиканың бюджединге аңгы одуруг кылдыр көрдүнер.

3. Соңгулдалар эрттирериниң акшаландырыышкыны ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязының эргезинге соңгулда хүнүн айытканының соонда, он хонук хуусаада кирген турар.

4. Бир эвес айыттынган хуусаада акшаландырыышкын Төп соңгулда комиссиязының эргезинче кирбейн барган таварылгада, соңгулда комиссиязынга мөөрейлиг езу-биле банкыларның бергени чээлилер-биле чогуур чарыгдалдар төлеттинер. Оон-биле чергелештир акша-хөреңгиниң хемчээли оон мурнундагы соңгулдаларны белеткээринге болгаш эрттиреринге чарыгдаттынган ынчангы соңгулда комиссиязының отчедунда кирип турар болгаш федералдыг хоойлуда көрдүнгени езугаар эң эвээш күш-ажыл төлевириниң өскерилгезинден хамааржыр түнден көвүдевес ужурлуг. ТР-ниң Чазаа Төп соңгулда комиссиязының медеглел кылган хүнүнден бээр он хонук хуусаа иштинде чээлиге алган акша-хөреңгини немей санаан хуулары-биле кады эгидерниң дугуржулгазының күүселдезинге күрүне магадылалын бээр хүлээлгелиг.

5. Соңгулдалар үезинде алган чээлини эгидери болгаш чээлиге алган түнү ажыглааны дээш немей санаан хуулларны ТР-ниң бюджединден төлээр.

Бо өре хүлээлгезин дедир эгидерин дараазында саң-хөө чылында тускай сорулгалыг Тыва Республиканың бюджединиң дугайында хоойлу азы өске-даа норма-чижек, эрге-хоойлу шиитпири-биле бадылаар.

6. Хоойлу езугаар көрдүнген соңгулдалар болгаш өске-даа соңгулда ажылдарынга чарыгдаан бюджет болгаш чээлиге келген акша-хөреңгиниң сан-хөө отчедун ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Президентизинге база Дээди Хуралга соңгулдаларның түннелин парлаан хүнден бээр бир ай хуусаада бээр.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының даргазы соңгулдаларны эрттиреринге болгаш белеткелинге көрдүнген акша-хөреңгини канчаар чарыгдаарын харыылаар болгаш оон удуртуп турары комиссияның акша айтырыынга хамаарышкан шиитпирлери-биле хоойлу езугаар база ук Дүрүм езугаар айыттынган акша-хөреңгини чурум езугаар болгаш үезинде ажыглаанының дугайында отчет-биле саң-хөө документилери дүүшкек турары дээш харыысалгалыг.

7. Соңгулдалар эрттирип турда, Төп соңгулда комиссиязының үндүрүп бергени акша-хөреңгиниң агар санын ажыдарының, чорударының, учет, отчедунуң болгаш акша шилчилгелериниң чурумун ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Национал банкызы-биле РФ-тиң Төп банкызының чөпшээрежилгезин езугаар тургузар. Соңгулда комиссияларының агар санын ажытканы база банкының агар сан операцияларын чоруткан ачы-дузазы дээш өртээн тыртпас. Айыттынган агар саннарда акша-хөреңгини ажыглааны дээш банк хуузун төлевес.

8. Соңгулдалар эрткен соонда, ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязының адаккы соңгулда комиссияларынче чоруткан бюджет болгаш чээли акша-хөреңгизи чарыгдаттынмаан болза, Төп соңгулда комиссиязының агар санынче эгидер.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының чарыгдаваны болгаш адаккы соңгулда комиссияларындан эгиттинип келген бюджет акша-хөреңгизи ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязының агар санынга артып болур болгаш ону соңгулда комиссиязы хоойлу езугаар көрдүнген сорулгаларга ажыглаар.

40 үүл. Соңгулда фондулары, оларны тургузарының чуруму база ол фондуларның акша-хөреңгизин чарыгдаарының чуруму

Соңгулда фондуларын тургузарының болгаш оларның акша-хөреңгизиниң чарыгдалдарының чуруму федералдыг хоойлуда көрдүнгени-биле тургустунар.

9 эге. Бадылаашкынны организастаарының чуруму, соңгукчуларның үнүн санаары, соңгулдаларның түннелин илередири болгаш оларкы парлаары

41 үүл. Бадылаар чер

1. Бадылаашкын чорудар черлерни тус чер бот-башкартынылгазының эрге-дужаалдыг кижилери соңгулда участогунуң комиссиязынга халас тып бээр.

2. Бадылаашкын эртер бажыңга чажыт бадылаашкын кылырынга таарымчалыг азы өске-даа таарыштыр тургускан черлерлиг зал ыяап турар, ол чырык-биле хандыртынган болгаш бижиир херекселдер-биле четчелеттинген болур.

3. Бадылаашкын эртер бажыңга азы тускай айтып каан черге участоктуң соңгулда комиссиязы стендини дериир, аңаа бүгү бүрүткеттинген кандидаттар, соңгулда каттыжыышкыннары, соңгулда блоктарының дугайында информастыг материалдарны бижээш азар. Ук материалдар агитастыг кыйгырыг утка чок болур ужурлуг. Ол стендиге долдуруп каан соңгулда бюллетеньнериниң үлегерлери турар. Бюллетеньнерге ук соңгулда округунда бүрүткеттинген соңгулдаларда киржип турар кандидаттарның фамилиялары, соңгулда каттыжыышкыннарының, соңгулда блоктарының аттары турбас ужурлуг.

4. Бадылаашкын эртер черге бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколдуң улгаттырган хевири турар, олче бадылаашкынның түннелдерин тургустунган аайы-биле киир бижиир.

5. Бадылаар чер участок соңгулда комиссиязының кежигүннериниң болгаш хайгааракчыларның караанга хары угда бюллетеньнер үлекчилериниң олурар черлери, кабиналар болгаш бадылаашкын хааржаа көстүп турар кылдыр таарыштыр тургустунган турар ужурлуг.

42 үүл. Өске соңгулда участогунга бадылаарының шынзылгазы

Соңгукчулар дандзызында кирип турары соңгулда участогунуң бадылаар черинге кээп шыдавас соңгукчу соңгулда хүнүнге чедир 15 хонук бурунгаар азы соңгулда хүнүнде-даа ук соңгулда участогунуң участок соңгулда комиссиязындан өске соңгулда участогунга бадылаарының шынзылгазын алыр эргелиг болгаш соңгулда хүнүнде турар черниң аайы-биле соңгулда округунуң девискээринде ук соңгукчу идепкейжи соңгукчу эргелиг болуп турар соңгулда участогунга киржир.

43 үүл. Соңгулда бюллетени

1. Соңгукчу бүрүзү бадылаарының чаңгыс соңгулда бюллетенин алыр.

2. Тыва Республиканың улустуң Улуг Хуралының (съездизиниң) кежигүннериниң соңгулдаларының соңгулда бюллетеньнери үчүле Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының дужаалын езугаар база оон хайгааралыбиле белеткээр шыңгыы отчеттуг документилер болур, оларның камгалал чадазын ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязы тодарадыр.

Соңгулда бюллетеньнериниң саны бүрүткеттинген соңгукчуларның санының 3 хуузундан хөй эвес болур ужурлуг.

3.Соңгулда бюллетеньнериниң хевири база сөзүглели, ол ышкаш бюллетеньнерни белеткээриниң чуруму, оларның саны, бюллетеньнерни кылырының негелделерин соңгулдага чедир 25 хонук бурунгаар соңгулда комиссиязы доктаадыр. Бюллетеньниң сөзүглели оон үүгле чаңгыс талазынга турар ужурлуг.

4 Кандидаттар дээш бадылаашкын чорудар таварылгада соңгулда бюллетеньнеринге алфавит езугаар бүрүткеттинген кандидат бүрүзүнүң фамилиязы, ады, төрүттүнген чылы, төрүттүнген чери, кол ажылдап турар азы албан хаап турар чери, кылып турар ажылының хевири, эзлеп тура эрге-дужаалы база ук кандидатты кым депшиткениниң дугайында информация турар. Хөй-нинти каттыжыышкынынга кандидаттың хамаарылгазын соңгулда бюллетенинге кандидаттың бодунуң күзелин езугаар айтыр. Бир эвес ук кандидаттар дандзызының составындан база депшиттирип турар болза, оон дугайында информацияны бюллетеньче киирер.

Соңгулда бюллетенинде санмедээлери айыттынган бүрүткеттинген кандидат мооң мурнунда шиитпирип чораанының херээ дүжүртүнмээн азы төнмээн таварылгада, Россия Федерациязының Кеземче кодекизиниң, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче хоойлужудулгазының, даштыкы күрүнелериниң хоойлузунуң каш дугаар, чүү деп үүлүнге даянгаш, буруудаттырып кылган херээ дээш үстүнде айыттынган хоойлужудулга актылары база амгы үеде күштүг Россия Федерациязының Кеземче хоойлузу езугаар шиитпирип чораанын соңгулда бюллетенинге айтыр. Бүрүткеттинген кандидат даштыкы күрүненің хамаатызы болган таварылгада, ол күрүненің адын айтыр ужурлуг.

5. Бүрүткеттинген кандидат бүрүзүнүң дугайында бо үүлдүң 4 пунктузунда айыттынган медээлериниң справказын куруг дөрбелчинге киирер. Кандидаттарның дандзызының төпчүзүнге "Шуптузунга удур" деп одуруг турар, а оон оң талазынга куруг дөрбелчин турар.

6. Соңгулдалар бюллетеньнерин орус болгаш тыва дылга парлаар.

7. Парлаттынган бюллетеньнерни шилээн соонда, үрелгеннерин типография соңгулда бюллетеньнерин белеткээр дугайында хоойлу езугаар акт тургускаш, соңгулда комиссиязының кежигүннеринге хүлээдип бээр.

Чагыг езугаар ынча санныг бюллетеньнерни парлааш, типографияның ажылдакчылары үрелген болгаш артык соңгулда бюллетеньнерин соңгулда комиссиязының кежигүннери турда, узуткаар, ол дугайында актыны тургузар болгаш аңаа олурушкан кижилер шуптузу ат салыр.

8. Типографиядан соңгулда бюллетеньнерин алган соңгулда комиссиязы адаккы соңгулда комиссияларынче акт езугаар дамчыдар, ол-ла чурум езугаар участок соңгулда комиссияларынга дамчыдар. Соңгулда бюллетеньнериниң хүлээрдужаар формазын Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы тургузар.

9. Соңгулда бюллетеньнериниң шын дамчыдылгазы дээш бюллетеньнерни хүлээп ап база дамчыдып турар соңгулда комиссияларының даргалары харыысалгалыг.

10. Девискээр соңгулда комиссияларынга соңгулда бюллетеньнерин соңгулда хүнүнге чедир 20 хонук бурунгаар, а участок соңгулда комиссияларынга соңгулда хүнүнге чедир 4 хонук бурунгаар дамчыдар.

Бадылаар хүнге чедир бюллетеньнер таңмалааш, хаап каан болгаш таңныылдыг черге шыгжаттынып чыдар ужурлуг.

11. Акт езугаар участок соңгулда комиссияларынче дамчыдар соңгулда бюллетеньнериниң саны үстүнде турар соңгулда комиссиязының шиитпири-биле тодараттынар. Оон-биле чергелештир участок соңгулда комиссиязынга дамчыдып турар бюллетеньнерниң саны бюллетеньнерни дамчыдып турар хүнде соңгулда участогунда соңгукчуларның дандзызында кирген кижилерниң сакындан 0,5 хуудан көвүдевес болур.

12. Соңгулда бюллетениниң мурнуку арнының оң талакы азыынга участок соңгулда комиссиязының ийи кежигүнү аттарын салгаш, участок соңгулда комиссиязының таңмазын салыр.

Участок соңгулда комиссиязы-биле шынзыттынмаан соңгулда бюллетеньнерин (амгы Дүрүмге дүүштүр девискээр соңгулда комиссиязының хуусаа бетинде бадылаарын шынзыткан бюллетеньнерден аңгыда), соңгулда бюллетениниң доктааткан майыы эвес кылдыр санаар болгаш бадылаашкын санынче киир санавас.

13. Соңгулда бюллетеньнерин парлап белеткээн соонда кандидатуразын уштуп каапкан кандидаттарны, бүрүткеткен соңгулда комиссиязының айтыышкыны-биле участок соңгулда комиссиязы кандидаттың дугайында айыткан үүлдерни бюллетеньнерден балай шыяр.

14. Онза таварылгаларда, соңгулда хоойлужудулгазынга дүүштүр, чедери берге болгаш ырак черлерде соңгулда участоктарында техниктиг херекселдер бар болза, соңгулда документилерин, оон иштинде соңгулда бюллетеньнерин парлап белеткеп ап болур. Ол дугайында участок соңгулда комиссиязы шиитпирни үндүрүп, соңгулда комиссиязының үстүкү черлеринге дыннадып дугуржур.

44 үүл. Бадылаарының чуруму

1. Соңгулдага бадылаашкын дыштаныр хүнде эртенгиниң 8 шактан кежээкиниң 22 шакка чедер.

Чедери берге болгаш ырак черлерде участок соңгулда комиссиязы дандзыда ады кирген соңгукчуларның шуптузун соңгуп каапса, 22 шак четпээнде-ле, бадылаашкын доозулган дээрзин чарлап болур.

2. Соңгулдаларга бадылаашкынның үезин болгаш эртер черинiң дугайында шиитпирни девискээр болгаш участок соңгулда комиссиялары массалыг информация чепсектерин болгаш өске-даа аргаларны ажыглап, 20 хонуктан орайтатпайн, хуусаа бетинде азы катап эртер соңгулдаларга хамаарыштыр 5 хонуктан орай эвес чарлап дыннадыр ужурлуг.

3. Участок соңгулда комиссиязының даргазы соңгулда хүнүнде 8 шакта соңгулда участогун ажыттынган деп чарлааш, комиссияның кежигүннеринге, келген соңгукчуларга база хайгааракчыларга бюллетеньнер киир сугар доктаамал турар болгаш бажыннарга барып бадыладыр хааржактарның иштинде үүү-даа чок дээрзин бүзүредип көргүскеш, хааржактарның аксын дуглап таңмалаар.

Оон соонда хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның бюллетеньнерин шыгжаан чагаа хавында "Хуусаа бертинде бадылаан" деп бижиктерин көргүзүп, таңма басканын база хол үжүктери салдынганын шынзыдып көргүзер. Оон чагаа хаптарын ажыткаш, оон иштинден ужулган бюллетеньнерни чажыт бадылаашкынга киириштирип, бадылаашкын хааржактарынче киир сугар. Бир эвес чагаа хавында чаңгыстан хөй соңгулда бюллетеньнери чоруур болза, ол чагаа хавыннан ужулган бюллетеньнериниң шуптузун күш чок деп санап узуткааш, соңгулда участогунуң протоколунга чогуур демдеглелди бижиир.

4. Соңгукчу бүрүзү боду бадылаар, өске кижиниң орнунга бадылаарын болдурбас.

Дандзыда ады кирген соңгукчуларга бюллетеньнерни паспорт азы бодун шынзыдып турар документ езугаар бээр. Бир эвес соңгукчу өске соңгулда участогунга бадылаар шынзыдылга-биле бадылаар дээн болза, шынзыдылгазын көргүзер.

5. Соңгулда бюллетенин ап тура, соңгукчу кижи паспортунуң азы бодун шынзыткан документизиниң сан-медээлерин дандзыда адының дужунга демдегледир. Соңгукчу кижи шын бижээнин хынааш, адын салыр. Бир эвес өске соңгулда участогунга бадылаар шынзыдылга-биле бадылап турар болза, бадылаашкын үезинде соңгукчулар дандзызынга немелде демдеглелдерни кылыр.

6. Соңгукчу кижи бодунуң шилип алганы кандидадының, чок болза "Шупту кандидаттарга удур" дээн көзенектиң дужунга кандыг-даа ылгавыр демдекти салып болур.

7. Соңгукчу кижи соңгулда бюллетенин долдурарда, өскелериниң киржилгези чокка тускайлаттынган кабинага долдурар.

8. Бир эвес соңгукчу кижи бюллетеньге частырыг кылыпкан болза, соңгулда комиссиязының кежигүнүнге чедип, бюллетенин солудуп ап болур эргелиг. Соңгулда комиссиязының кежигүнү күш чок болган бюллетеньни чаа бюллетень-биле солуп берип тура, ол дугайын соңгукчулар дандзызында соңгукчунуң фамилиязының дужунга демдеглээр. Участок соңгулда комиссиязының ийи кежигүнүнүң киржилгези-биле актыны тургузуп, күш чок болган бюллетеньни ол-ла дораан чок кылып узуткаар (чажыт бадылаашкынны хевээр арттырар).

9. Соңгулда бюллетенин алырда, боду адын салып шыдавас-даа болза, бюллетеньни долдуруптар хире соңгукчу бадылаашкынга келген соңгукчудан дуза дилеп болур. Ол кижи комиссия кежигүнү, соңгулда каттыжыышкыннарының, блоктарның, бүрүткеткен кандидаттарның бүзүреттирген төлээлери болбас ужурлуг. Соңгукчуга дузалашкан кижи "Соңгулда бюллетенин алганының дугайында соңгукчунуң холунуң үжүү" деп одуругга бодунуң фамилиязын, адын, адазының адын бижидип, адын салыр.

10. Долдуртунган соңгулда бюллетеньнерин таңмалаан (пломбалаан) бадылаашкын хааржаанче сугар.

11. Бадылаашкын черинге чурумну участок соңгулда комиссиязының даргазы тудар. Оон айтыышкыннарын соңгуп келген хамаатылар сагыыр ужурлуг. Участок соңгулда комиссиязының даргазы чок турар үеде, оон хүлээлгезин участок соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы, оралакчы дарга чок болза, секретарь азы соңгулда комиссиязында бүзүреттирген кежигүннер солуп болур эргелиг.

12. Участок соңгулда комиссиязының эгелекчи саналы-биле бадылаашкын чурумун хайгааракчыларынга, соңгукчуларның сан-түнүн санап үндүреринге, күрүне болгаш тус черниң бот-башкарылга органнарының төлээлери соңгулда участогунга туруп болур. Ынчалза-даа олар хары угда боттарының ажылын күүсетпишаан хайгааракчы болбас ужурлуг.

13. Бир эвес участок соңгулда комиссиязының кежигүнү болгаш хайгааракчы кижи соңгулда комиссиязының ажылынга шаптыктап, оон чажыт бадылаарынга шаптыктап турар болза, соңгулда комиссиязының шиитпири-биле олар ол-ла дораан хүлээнген даалгаындан халажырлар. Ынчангаш федералдыг хоойлужудулгага дүүштүр хүлээлгезинден хостаттырган төлээлекчилерге хамаарыштыр соңгулда комиссиязы үстүкү органнарже дыннадыгларны кылыр эргелиг.

45 үүл. Хуусаа бетинде бадылаарының чуруму

1. Соңгукчу кижи бадылаашкын үезинде чурттап турар черинге турбас ужурга таварышса, база соңгулда комиссиязынга кээп шыдавас болза, дандзыда ады-сывы кирген соңгукчу кижиге соңгулда участогу хуусаадан эрте бадылаар чогумчалыг байдалды тургузуп, девискээрге (бадылаашкын хүнүнге чедир 15-4 хонук бурунгаар) азы участокка (3 хонуктан орайтатпайн) бадыладыр. Соңгулда комиссиязы чажыт бадылаашкынны магадылап, частырыг чок хостуг бадылаарын хандырбышаан, бадылаашкынның түннелин үндүрүп, санаашкынны чорударынга шаптараазыннар тургустунуп келбези-биле бадылаттынган бюллетеньнерни кадагалаар.

2. Бир эвес соңгукчу кижи девискээр соңгулда комиссиязынга кээп бадылаар апарза, оон долдурар ужурлуг соңгулда бюллетениниң оң талакы азыынга девискээр соңгулда комиссиязының ийи кежигүнү адын салгаш, таңманы базып шынзыдар. Девискээр соңгулда комиссиязы бадылаан соңгукчуларның дандзызын тургузар. А участок соңгулда комиссиязы девискээр соңгулда комиссиязыдан хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның санмедээлерин хүлээп ап, боттарының дандзызынче киирер.

3. Хуусаа бетинде бадылаан соңгукчунуң бадылаан бюллетенин чагаа хавынга суккаш, хырбалаар. Хырбалаан черге девискээр азы участок соңгулда комиссияларының ийи төлээлери-биле соңгукчу аттарын салган болгаш таңманы баскан турар ужурлуг.

4. Бадылаттынган соңгулда бюллетенин кадагалаан чагаа хавы девискээр соңгулда комиссиязының секретарынга участок соңгулда комиссиязы бюллетеньнер хүлээп алгыжеге дээр шыгжагта чыдар. А участок соңгулда комиссиязынга бадылаашкын хүнүнге чедир кадагалаттынар.

Девискээр соңгулда комиссиязы хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның дандзызын, чагаа хаптарынга шыгжаттынган бюллетеньнерин бадылаашкынга чедир 3 хонуктан орайтатпайн участок соңгулда комиссиязынга хүлээдир ужурлуг. А участок соңгулда комиссиязы дандзыны болгаш бюллетеньнерни хүлээнип тура, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының тургусканы майыы езугаар актыга девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының даргалары биле секретарылары адын салып бадыткаар.

5. Амгы Дүрүмнүң 16-гы үүлүнүң 1-ги пунктузунда айыттынганы-биле, участок соңгулда комиссиязының даргазы соңгулда участогунуң ажыттынганын чарлааш, комиссия кежигүннери, хайгааракчылар болгаш өске-даа кижилер көрүп турда, бадылаашкын эгелээр мурнунда, хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның дандзызын дыннадып, чыпшыртынган чагаа хаптарын караа-биле көрүп бүзүрээри-биле көргүзер. Хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларның (девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларынга) санын бадылаашкын эгезинде бадылаашкын түннелдериниң дугайында протоколдуң 3-кү, 4-кү одуругларынга киир бижиир, а соңгукчулар дандзызынга хуусаа бетинде соңгаан соңгукчуларның дужунга "Хуусаа бетинде бадылаан" деп айтыр.

6. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы база ол ышкаш девискээр соңгулда комиссиялары Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы-биле дугурушкаш, чедери берге болгаш ырак черлерге хуусаа бетиниң бадылаашкынын чаңгыс болгаш оон-даа хөй соңгулда участоктарынга чорудуп болурунуң дугайында шиитпирни бадылаашкын хүнүнге чедир 20 хонук бурунгаар хүлээп ап болур эргелиг.

46 үүл. Соңгуур черден дашкаар черлерге бадылаарының чуруму

1. Соңгукчулар дандзызында ады-сывы кирзе-даа, билдингир чылдагааннар-биле (кадыының байдалы-биле, инвалидтер болгаш өскелер-даа) соңгулда участогунга кээп бадылап шыдавас соңгукчуларны бадылаашкынга киржирин соңгулда участогунуң комиссиязы хандырар ужурлуг.

2. Соңгулда болуп турар черден дашкаар бадылаашкын чүгле соңгулда хүнүнде болгаш соңгукчу кижиниң бижимел болгаш аас-биле киирген (өске кижилер дамчыштыр-даа) билдириишкиннеринге үндезилеттинип бадыладыр. Бо үүлдүң 5-ки пунктузу-биле соңгукчу кижи билдириишкинни хүннүң кайы-даа үезинде киирип болур. Кирген бүгү билдириишкиннерни участок соңгулда комиссиязы тускай дандзыга бүрүткээр.

3. Бо үүлдүң 2-ги пунктузун сагып турган, аас-биле киирген билдириишкинни бүрүткээрде, дыннаткан кижиниң телефонун, каш шакта хүлээп алганын демдеглээш, комиссия кежигүнү адын салыр. Соңгукчу кижиге комиссияның кежигүннери чеде бергеш, бижимел билдириишкин-биле бадыткадыр.

4.Соңгукчу кижи билдириишкининге чүге кээп шыдавазының чылдагаанын тайылбырлааш, соңгукчулар дандзызынга бүрүткээрде, чугула херек медээлерни айтыр.

5. Соңгулда черинден дашкаар бадылаары-биле киирген билдириишкиннерни бадылаашкын төнеринге чедир 4 шактан орайтатпайн хүлээп алыр.

6. Девискээр соңгулда комиссиязының шиитпири-биле участок соңгулда комиссиязы бажыннарга барып бадыладыр бештен хөй эвес хааржактар-биле четчелеттинген турар ужурлуг. Участоктуң соңгулда комиссиязы хааржактар бүрүзүнге дес-дараалыг дугаарларны демдеглээр.

7. Билдириишкиннер езугаар үнүүшкүнче үнерде, соңгулда комиссиязының даргазы биле секретарның аттарын салган акт езугаар бадыладыр хааржактар-биле соңгулда бюллетеньнерин соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг комиссия кежигүннерин аттарын салгаш хүлээп алыр. Бо үүлдүң 2-ги пунктузу езугаар соңгукчу кижиниң дугайында чогуур медээлерни бижиир, соңгулда черинден дашкаар черге соңгуур күзелин илереткен билдириишкинин бүрүткээр тускай дандзыны, бадылаашкын бюллетеньниериниң майыктарын база бижиттинерде, херек херекселдерни ап алыр.

8. Соңгулда черинден дашкаар черге бадылаары-биле бижимел билдириишкин кирген кижи паспортунуң, чок болза бодун шынзыткан документизиниң сан-чурагайларын билдириишкининге айтыр. Комиссия кежигүннери соңгулда бюллетенин бергениниң дугайында соңгукчунуң билдириишкининге демдеглээш, адын салдыртып шынзыдар. Ол ышкаш күш чок болган бюллетеньниң орнунга берген чаа бюллетеньниң дугайында, азы бадылаашкын үезинде чеже бюллетень бергенин (соңгулдаларның деңнели-биле) айтыр.

9. Бо үүлдүң 2-ги пунктузун сагып тургаш, тускай дандзыда бүрүткеттинген билдириишкиннерниң саны-биле ынча санныг бюллетеньнерни соңгукчуларга комиссия кежигүннери бээр ужурлуг.

10. Соңгулда черинден дашкаар черге бадылаан соңгукчуларның документилериниң сан-медээлерин соңгулда участогунуң бадылаар эргелиг ийи кежигүнү соңгукчуларның дандзызынче киир бижээш, чогуур одуругга "Соңгулда болур черден дашкаар бадылаашкынга бадылаан" деп демдеглээр.

11. Соңгулда болур черден дашкаар бадылаашкынга соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери биле хайгааракчылар киржип болур эргелиг. Участоктуң соңгулда комиссиязы бадылаашкынны чорудары-биле чөвүлээр эргелиг комиссияның ийи кежигүнүнден аңгыда, аңгыаңгы соңгулда каттыжыышкыннарындан, блоктардан кандидаттарның хайгааракчыларынга чогуур черге чедериниң магадылалын тургузар. Соңгуур черден дашкаар бадылаашкынга киржир соңгукчунуң бадылаар эргезинге хамаарыштыр кызагдаашкыннарны болдурбас ужурлуг.

12. Бир эвес билдириишкин бижээн соңгукчуже үнүүшкүннүг комиссия чорупканда, соңгукчу соңгууру-биле участокка боду чедип келген таварылгада, участок соңгулда комиссиязының кежигүнү үнүүшкүннүг комиссия "бадылаашкынга киришпээн" деп дыннадып келгижеге чедир, соңгулда бюллетеньнерин бербес эргелиг.

13. Соңгукчуларның бижимел билдириишкиннериниң санын, чеже бюллетеньнер ажыглаттынгаш, чежези дедир эгиттинип келгениниң дугайында аңгы актыга демдеглээш, соңгулда болур черден дашкаар бадылаашкынга чораан чөвүлээр эргелиг комиссия кежигүннериниң, хайгааракчыларның ат-сывын долузу-биле айтыр.

47 үүл. Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколу

1.Бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколду участок соңгулда комиссиязы соңгулда участогунга долдурар.

2. Участок соңгулда комиссиязының бадылаашкынның түннелдерин көргүскен протоколунга турар ужурлуг үүлдер:

а) экземплярның дугаары;

б) соңгулдалар деңнелиниң демдээ;

в) "Протокол" деп сөс;

г) соңгулда комиссиязының ады болгаш соңгулда участогунуң дугаары;

д) протоколдуң одуруглары:

1-ги одуруг: дандзыда кирген соңгукчуларның саны;

2-ги одуруг: участок соңгулда комиссиязының алганы соңгулда бюллетеньнериниң саны;

3-кү одуруг: хуусаа бетинде бадылаан соңгукчуларга берген соңгулда бюллетеньнериниң саны, оон аңгыда 4-кү одуругта – девискээр соңгулда комиссиязының турар черинге;

(Уланчызы 5-ки арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү, 4-кү арыннарда).

5-ки одуруг: узуткаттынган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

6-гы одуруг: бадылаашкын хүнүнде соңгулда участогунга соңгукчуларга берген бюллетеньнериниң саны;

7-ги одуруг: соңгулда болур черден дашкаар бадылаашкынга бадылаттынган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

8-ки одуруг: бажыңнарынга барып бадыладыр хааржактарда бадылаттынган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

9-ку одуруг: доктаамал турар бадылаашкын хааржактарында бадылаттынган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

10-гу одуруг: күштүг болуп бадылаттынган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

11-ги одуруг: күш чок болган соңгулда бюллетеньнериниң саны, ооң иштинде 12 база 13 дугаар одуругларга амгы Дүрүмнүң 48-ки үүлүнүң 12-ги пунктузунга үндезилээш, күш чок деп санаан бюллетеньнериниң база чаңгыс-даа демдек салдынмаан бюллетеньнериниң саны;

14-кү болгаш дараазында одуруглар: бодунуң туруштарын илереткен болгаш "Шупту кандидаттарга удур" дээш бадылаан соңгукчуларның саны;

Бир эвес өске соңгулда участогунга бадылаар шынзыдылгаларлыг бадылаашкынга киришкеннер бар болза, протоколдуң дараазында одуругларынга киирер:

"13-кү а" одуруг: участок соңгулда комиссиязының бадылаашкын хүнүнде алганы өске соңгулда участогунга бадылаарының шынзылгаларының саны;

"13-кү б" одуруг: участок соңгулда комиссиязының бадылаашкын хүнүнге чедир чаңгыс хонук артканда, соңгукчуларга берген өске соңгулда участогунга бадылаар шынзыдылгаларының саны;

"13-кү в" одуруг: өске соңгулда участогунга бадылаар шынзылгалар-биле бадылаан соңгукчуларның саны;

е) протоколга кожар хомудалдарның (билдириишкиннерниң), актыларның болгаш өске-даа документилериниң дамзызы;

ж) соңгулда комиссиязының даргазының, даргазының оралакчызының, секретарының болгаш өске-даа кежигүннериниң фамилиялары, инициалдары болгаш ат салган хол үжүү;

з) протоколга ат салган ай, хүнү болгаш үези;

и) соңгулда комиссиязының танмазы.

3. Бо үүлдүң 2-ги пунктузунда айыттынган сан-чурагайларны бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколга сан болгаш бижимелбиле киирер.

48 үүл. Соңгукчуларның бадылаашкынын саналарының болгаш участок соңгулда комиссияларының бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколун тургузарының чуруму

1. Соңгукчуларның бадылаашкынының саналаашкыны участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери ажык болгаш ажык-чарлыг боттандырар.

2. Бадылаашкын үези доостурга, участок соңгулда комиссиязының даргазы үгле бадылаашкын бооп турар черде турар соңгукчулар соңгулда бюллетеньнерин ап база бадылап болурунуң дугайын чарлаар.

Соңгукчуларның бадылаашкынының саналаашкынын бадылаашкын доостуру билек эгелээш, бадылаашкынның түңнелдерин тодараткыже чедир чапсар чокка чорудар болгаш ол дугайын участок соңгулда комиссиязының бүгү кежигүннеринге, а ол ышкаш хайгааракчыларга дыңнаткан турар ужурлуг.

3. Бадылаашкын үези доозулган соонда, участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери, хайгааракчылар болгаш бо Дүрүмнүң 16 үүлүнүң 1 пунктузунда көрдүнген өске-даа кижилер көрүп турда, ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнериниң саналаашкынының солагай талакы булунун үзе кескеш (ону кылырда, комиссия кежигүннериниң бюллетеньнерде салган хол үжүктерин болгаш ында баскан таңманы үреп болбас), күш чок болдурар, ооң соонда ажыглаттынмаан бюллетеньнериниң, а ол ышкаш бадылаашкын үезинде соңгукчуларның күш чок кылып каан бюллетеньнериниң санын чарлап дыңнаткаш, ол дугайын бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 5-ки одуруунга болгаш бадылаашкын бооп турган черде улгаттыр бижээш азып каан бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколга бижиир.

4. Соңгукчуларның бадылаашкынын соңгулда бюллетеньнериниң аайы-биле шуут санап үндүреринiң мурнунда, участок соңгулда комиссиязының даргазы, даргазының оралакчызы азы секретары бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 1-ги болгаш 2-ги одуругларынга дараазында сан-чурагайларны база катап ылавылааш, чарлап дыңнаткаш, ооң улгаттырган хевиринге бижиир:

даңзыда кирген соңгукчуларның саны;

участок соңгулда комиссиязының алганы соңгулда бюллетеньнериниң саны (девискээр соңгулда комиссиязының соңгулда болур черинге соңгукчуларның баш удур бадылааш, чагаа хаптарынга суп каан бюллетеньнериниң саны маңаа кирбес).

5. Өске соңгулда участогунга бадылаар шынзылгабиле соңгулдага киришкен соңгукчуларның бадылаашкынын бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң, ооң улгаттырган хевириниң 13а, 13б болгаш 13в одуругларынга дараазында сан-чурагайларны киирер:

участок соңгулда комиссиязының алганы өске соңгулда участогунга бадылаар шынзылгаларның саны;

участок соңгулда комиссиязының соңгукчуларга бергени өске соңгулда участогунга бадылаар шынзылгаларның саны;

өске соңгулда участогунга бадылаар шынзылга-биле соңгулда участогунга бадылаан соңгукчуларның саны.

6. Ооң соонда бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 6-гы болгаш 7-ги одуругларынга база ооң улгаттырган хевиринге дараазында сан-чурагайларны киирер:

бадылаашкын хүнүнде соңгулда участогунга соңгукчуларга берген соңгулда бюллетеньнериниң саны (ону соңгукчуларның соңгулда даңзызында салган хол үжүктерин барымдаалап тодарадыр);

соңгулда бооп турган черден өске черге бадылаан соңгукчуларга берген бюллетеньнериниң саны (ону соңгукчулар даңзызында кылдынган чогуур демдеглелдериниң саны-биле тодарадыр).

7. Ооң соонда соңгулда комиссиязының даргазы азы секретары бадылаашкын саналаашкынынга киржип турган кижилериниң аңаа дээй бээрин болдурбазы-биле соңгукчулар даңзызының кадагалалын хандырар. Бо үүлдүң 21 пунктузунга дүүштүр бадылаашкын түңнелдериниң дугайында киирген сан-чурагайларның кандыг болганын хынагыже чедир соңгукчулар даңзызыбиле оон ыңайгы ажыл кылбас.

8. Соңгукчулар бадылаашкынының дорт саналаашкынын участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери бадылаашкын кылыр хааржактарда киргеи соңгулда бюллетеньнериниң санын барымдаалап боттандырар.

9. Бадылаашкынны санап үндүрүп турар үеде соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери, хайгааракчылар болгаш бо Дүрүмнүң 16 үүлүнүң 1 пунктузунда айыткан кижилер көрүп турда, ажыгкының соңгулда комиссиязының бадылаар болгаш чөвүлээр эргелиг бүгү кежигүннери көрүп турарынга эптиг кылдыр дерип кылган тускай черге чорудар. Бадылаашкынны санап үндүрүп турар үеде соңгулда комиссиязының даргазындан (даргазының оралакчызындан), секретарындан ангы өске кежигүннеринге саазын, карандаш ажыглаары хоруглуг. Бадылаашкынны санап үндүрүп турар үеде участоктуң соңгулда комиссиязының ажылын аңаа турган кижилериниң долузу-биле хайгаарап көөрүнге таарымчалыг арганы хандырган турар ужурлуг.

11. Бадылаашкынны санап үндүрүп турар үеде участоктуң соңгулда комиссиязы доктаадып тургуспаан хевириниң соңгулда бюллетеньнерин аңгылаар. Доктаадып тургуспаан хевириниң соңгулда бюллетеньнери бадылаашкын санынга кирбес.

12. Бирги эөлчегде бажыңга барып бадыладыр соңгулда хааржактарында кирген соңгулда бюллетеньнериниң санаашкынын чорудар. Хааржактарны ажыдарының мурнунда оларда баскан таңмаларның (пломбаларның) үрелген-үрелбээнин хынаар. Санаашкынны бадылаашкынның чажыдын үревес аргабиле чорудар. Доктаадып тургускан хевириниң бюллетеньнериниң санын чарлап дыңнадыр болгаш ону бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 8-ки одуруунга база ооң улгаттырган хевиринге киирер. Бажыңга барып бадыладыр хааржакта кирген доктааткан хевириниң бюллетеньнериниң саны соңгукчуларның киирген билдириишкиннерин езугаар даңзыда демдеглеткеш, оларның алган бюллетеньнериниң санындан көвүдей берген таварылгада, ук хааржакта бар бүгү бюллетеньнерни участоктуң соңгулда комиссиязының шиитпирин езугаар күш чок деп санаар, ол дугайында тускай актыны тургузар, ону бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколга кожар, актыга ук хааржакты ажыглап, соңгулда бооп турар черден өске черге бадылаашкын чорударын хандырган соңгулда комиссиязының кежигүннериниң фамилияларын, инициалдарын айтыр. Ындыг таварылгада күш чок болган деп санаткан бюллетеньнериниң санын бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 12-ги одуруунга киирер.

13. Соңгулда комиссиязының даргазы бүгү соңгулда хааржактарының таңмаларын хынаар болгаш ук хааржактарның болур-чогууру-биле таңмалаттынганын бүзүреп көөрүн комиссия кежигүннеринге, кандидаттарга, оларның бүзүреттирген кижилеринге, хайгааракчыларга, даштыкы (делегей) хайгааракчыларга, массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилеринге саналдаар. Бадылаашкын кылыр доктаамал хааржактарны оларның таңмаларының (пломбаларының) үрелбээнин хынаан соонда ажыдар.

14. Участок соңгулда комиссиязының кежигүннери бажыңга барып бадыладыр болгаш доктаамал бадылаашкын хааржактарындан ужулган бюллетеньнерни кандидат бүрүзү дээш берген бадылаашкын, а ол ышкаш бүгү кандидаттарга удур дээш берген бадылаашкыннар аайы-биле, ол-ла үеде доктааттынмаан хевириниң бюллетеньнерин база күш чок болган бюллетеньнерни аңгылап тургаш сорттаар. Ол-ла үеде соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери соңгукчуларның соңгулда бюллетенинде кылган демдеглелдерин чарлавышаан, ону саналаашкынны кылып турган үеде аңаа турган бүгү кижилерге бүзүредип көргүзер. Ийи болгаш оон-даа хөй соңгулда бюллетеньнеринде кылдынган демдеглелдерни хары үгла чарлап дыңнадырын болдурбас.

15. Ооң соонда доктаадып тургускан хевириниң бюллетеньнериниң талазы-биле соңгукчуларның берген бадылаашкыннарын санаар. Соңгулда комиссиязының ийиден эвээш кежигүнү кандидат бүрүзүнүң база кандидаттар даңзызының аайы-биле соңгулда бюллетеньнерин санаар. Оон алдынган сан чурагайларны бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң болгаш ооң улгаттырган хевириниң 14-кү одуруунга болгаш ооң дараазында одуругларынга киирер.

16. Күш чок бюллетеньнерни санаар болгаш оларны аңгылап түңнээр. Соңгукчунуң бодунуң күзелин канчаар илереткенин тодарадыр аргажок болган бюллетеньнерни база-ла күш чок деп санаар. Бюллетеньни күш чок деп саналарынга чигзиниг тургустунуп келген таварылгада, участоктуң соңгулда комиссиязы ол айтырыгны бадылаашкын-биле шиитпирлээр болгаш ол бюллетеньниң артыы талазынга ону күш чок деп санаарының чылдагаанын айтыр. Ол бижилгени комиссияның үштен эвээш эвес кежигүнүнүң холунуң үжүүбиле бадыткаар болгаш комиссияның таңмазы-биле бүзүредир. Күш чок бюллетеньнериниң санын бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 11 болгаш 13-кү одуругларынга база ооң улгаттырган хевиринге киирер.

17. Участок соңгулда комиссиязының кежигүннери күштүг болган соңгулда бюллетеньнерин санааш, ону бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 10-гу одуруунга болгаш ооң улгаттырган хевиринге киирер.

18. Участок соңгулда комиссиязының кежигүннери бадылаашкынның доктаамал хааржактарынга бар турган доктааткан хевириниң бюллетеньнериниң санын түңнээш, чарлап дыңнаткаш, ону бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң 9-ку одуруунга болгаш ооң улгаттырган хевиринге киирер.

19. Ооң соонда тус-тустап сорттап каан бюллетеньнерни соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннери, хайгааракчылар участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң контролюбиле таныжып көөр эргелиг.

20. Ооң соонда бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколда кирген сан-чурагайларның канчаар дүгжүп турарының дугайында контроль-хыналдазын чорудар. Бир эвес контроль шүүштүрүлге дүүшпес болза, участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң бүгү сан-чурагайларының азы чамдык одуругларының талазы-биле катап санаашкынны чорудар дугайында шиитпирни хүлээр алыр.

21. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколду үш экземплярга долдурар болгаш участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг аңаа турган бүгү кежигүннери аңаа ат салганының ай, хүнүн болгаш үезин (шагын, минутазын) айыткаш, ат салыр.

22. Бир эвес бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколду долдуруп турган үеде участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг чамдык кежигүннери чок турган болза, протоколга оларның чок турганының чылдагаанын айыткан демдеглелди кылыр. Чогуур соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң доктааткан санының хөй кезии ат салган болза, протокол күштүг болур.

23. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколду карандаш-биле долдуруп база аңаа кандыг-бир өскерилгени киирип болбас. Протоколга ат салып турар үеде участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери ук протоколдуң утказы-биле чөпшээрешпес болза, олар боттарының санал-оналын протоколга кожар эргелиг, ол дугайында чогуур демдеглелди протоколга кылыр.

24. Участок соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң, хайгаарыкчының, бо Дүрүмнүң 16-гы үүлүнүң 1-ги пунктузунда айыткан өске-даа кижилериниң негелдезин езугаар участок соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколга ат салдынган соон дарый айыттынган кижилерге бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң хоолгазын бээр азы ону хоолгалап алыр арганы тургузар болгаш ону шынзыдып бээр хүлээлгелиг. Протоколдуң хоолгазын соңгулда комиссиязының даргазы, даргазының оралакчызы болгаш секретары шынзыдар.

25. Бадылаашкынның түңнелдериниң дугайында участок соңгулда комиссиязының протоколунуң бирги экземплярын участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг аңаа турган бүгү кежигүннери ат салган соонда, үстүкү соңгулда комиссиязынче доп-дораан чорудар болгаш ону участок соңгулда комиссиязынче дедир эгидип болбас. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң бирги экземплярынга участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннериниң онза саналоналдарын, муниципалитет тургузуглларның оларның үндезининге соңгукчуларны чорудуп турар чогуур хоойлуазын, уставын хажытканынга хаамарыштыр соңгулда комиссиязынга кирген хомудалдарны (билдириишкиннерни), а ол ышкаш кирген хомудалдарга (билдириишкиннерге) хамаарыштыр соңгулда комиссиязының хүлээп алган шиитпирлерин болгаш соңгулда комиссиязының тургускан актыларын кожар. Соңгулда комиссиязының айыттынган документилериниң болгаш шиитпирлериниң хоолгазын протоколдуң ийги экземплярынга кожар.

26. Протоколдуң ийи экземплярын муниципалитет тургузуглларның хоойлуларында болгаш уставтарында көрдүнген соңгулда документациязы-биле кады, соңгулда бюллетеньнерин таңмалап көктээш, а ол ышкаш участок соңгулда комиссиязының таңмазын кириштирбишаан, участок соңгулда комиссиязының секретары комиссияның ажылы доозулгуже чедир тускай камгалалдыг черге кадагалаар.

Участок соңгулда комиссиязының ажылы доозулган соонда, соңгулда документациязын, комиссияның таңмазын чогуур девискээр соңгулда комиссиязынга акты езугаар хүлээдир. Девискээр соңгулда комиссиязы соңгулда документациязын, девискээрниң участок соңгулда комиссияларының таңмаларын Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынга акт езугаар хүлээдир. Хүлээп алыышкынның актыларынга девискээрниң, участоктуң соңгулда комиссияларының даргалары, а ол ышкаш Республиканың Төп соңгулда комиссиязының харыысалгалыг секретары болгаш бадылаар эргелиг кежигүннериниң бирээзи, бир эвес айыттынган кижилер чок бооп турар таварылгада, чогуур соңгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кежигүннериниң төлээлекчилери ат салыр.

27. Протоколдуң үшкү экземплярын (ооң хоолгазын) бүгү улустуң таныжып көөрүбиле участок соңгулда комиссиязының тускайлаан черинге азар.

28. Участок соңгулда комиссиялары соңгулдаларның бадылаашкынының үезинде, бир эвес федералдыг хоойлужудулгада өске үүлдер көрдүнмээн болза, бадылаашкынны санаарынга техниктиг херекселдерни, ооң иштинде соңгулда бюллетеньнериниң сканерлерин ажыглап болур. Соңгулдаларга бадылаашкын үезинде техниктиг херекселдерни ажыглаарының чурумун Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы доктаадып тургузар. Айытгынган техниктиг херекселдерниң, бир эвес федералдыг хоойлужудулгада оон өске үүлдер көрдүнмээн болза, ооң дузазы-биле алдынган бадылаашкын түңнелдери информация кылырынга юридиктиг күш чок, баш удур кылдынган түңнелдер болур.

29. Бадылаашкыннар саналарынга техниктиг херекселдерин ажыглап турар үеде соңгулда участогунга бадылаашкыннар доозулгуже чедир бадылаашкынның чеже хире сан-түңнүг бооп турарын, бадылаан соңгукчуларның ийити санындан аңгыда, чарлап дыңнадыры хоруглуг.

30. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң сан-медээлерин харылзааның техниктиг каналдарын дамчыштыр электроннуг хевир-биле үстүкү соңгулда комиссиязынче дамчыдар болгаш ооң дараазында бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдуң бирги экземплярын, а ол ышкаш соңгулда бюллетеньнерин кириштирбишаан, бүгү соңгулда документациязын үстүкү соңгулда комиссиязынче ыяап-ла чорудар.

49 үүл. Соңгулда комиссияларынга бадылаашкын түңнелдерин ажылдап кылыры

1. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдарының бирги экземпляры, оларга соңгулда комиссиязының кежигүннери ат салган соонда дораан-на девискээр соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынга кирер.

2. Адаккы соңгулда комиссияларындан кирген бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдарда сан-чурагайларга үндезилээш, оларны тургусканының шынын баш удур хынаан соонда, үстүкү соңгулда комиссиязы оларда айыттынган сан-түңнерни кадып тургаш, чогуур девискээрге бадылаашкынның түңнелин тодарадып үндүрер. Адаккы соңгулда комиссияларының протоколдарында кирген сан-чурагайларны кадып түңнээрин үстүкү соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери боттары боттандырар.

3. Девискээр соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң талазы-биле протоколду тургузар, аңаа муниципалитет тургузугга хамаарышкан девискээрде турар участок соңгулда комиссияларының санын, оларга үндезилээш бадылаашкын түңнелдериниң протоколун тургускан участок соңгулда комиссияларындан кирген протоколдарның санын, а ол ышкаш участок соңгулда комиссияларының протоколдарының одуругларынга көргүскен сан-чурагайларның ийити түңүн киирер.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң талазы-биле протоколду тургузар, аңаа девискээр соңгулда комиссияларының санын, оларга үндезилээш, оларны тургусканының шынын баш удур хынаан соонда, үстүкү соңгулда комиссиязы оларда айыттынган сан-түңнерни кадып тургаш, чогуур девискээрге бадылаашкынның түңнелин тодарадып үндүрер. Адаккы соңгулда комиссияларының протоколдарында кирген сан-чурагайларны кадып түңнээрин үстүкү соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери боттары боттандырар.

3. Девискээр соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң талазы-биле протоколду тургузар, аңаа муниципалитет тургузугга хамаарышкан девискээрде турар участок соңгулда комиссияларының санын, оларга үндезилээш бадылаашкын түңнелдериниң протоколун тургускан участок соңгулда комиссияларындан кирген протоколдарның санын, а ол ышкаш участок соңгулда комиссияларының протоколдарының одуругларынга көргүскен сан-чурагайларның ийити түңүн киирер.

Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң талазы-биле протоколду тургузар, аңаа девискээр соңгулда комиссияларының санын, оларга үндезилээш бадылаашкын түңнелдериниң протоколун тургускан девискээр соңгулда комиссияларындан кирген протоколдарның санын, а ол ышкаш девискээр соңгулда комиссияларының протоколдарының одуругларында көргүскен сан-чурагайларның ийити түңүн киирер.

4. Бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынган бүгү соңгулда комиссияларының протоколдары үш экземплярга тургустунар болгаш оларга ында олуржуп турар соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг бүгү кежигүннери ат салыр. Протоколдарга Тыва Республиканың чогуур девискээринге болган бадылаашкын түңнелдериниң дугайында үш экземплярга тургустунган ийити таблицаны кожар, аңаа бадылаашкын түңнелдериниң дугайында чогуур соңгулда комиссиязынга кирген бүгү протоколдарда кирген долу сан-чурагайларны көргүзер. Протоколга ийитизи-биле азы ооң чамдык үүлдери-биле чөпшээрешпейн турар соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүү протоколга бодунуң тускай санал-оналын кожар, ол дугайында протоколга чогуур демдеглелди кылыр.

5. Протоколдуң бирги экземплярынга соңгулда комиссиязының протоколду тургускан кежигүннериниң тускай санал-оналын, ол ышкаш хоойлуну болгаш бо Дүрүмнү хажытканынга хамаарыштыр чогуур соңгулда комиссиязынга кирген хомудалдарны (билдириишкиннерни), ук хомудалдар (билдириишкиннер) талазыбиле хүлээп алдынган шиитпирлерни кожар. Тускай санал-оналдарның, хомудалдарның (билдириишкиннериниң) база чогуур соңгулда комиссиязының шиитпирлериниң шынзыткан хоолгаларын протоколдуң ийиги экземплярынга кожар.

6. Адаккы соңгулда комиссиязының протоколунуң бирги экземплярын аңаа ат салдынган соон дарый, бадылаашкын түңнелдериниң дугайында ийити таблицаның бирги экземпляры-биле кады үстүнде соңгулда комиссиязынче доп-дораан чорудар.

7. Протоколдуң ийиги экземплярын бадылаашкын түңнелдериниң дугайында ийити таблицаның ийиги экземпляры болгаш ук соңгулда комиссиязының протоколду тургускан бадылаар эргелиг кежигүннериниң, хайгааракчыларның болгаш бадылаашкынның түңнелдерин үндүреринге болгаш протоколду тургузарынга олурушкан бо Дүрүмнүң 16 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттынган өске-даа кижилерниң даңзылары-биле кады камгалалдыг черге ук комиссияның секретары кадагалаар.

8. Протоколдуң үшкү экземплярын болгаш бадылаашкын түңнелдериниң ийити таблицазының үшкү экземплярын таныжып алыры-биле болгаш оларны хоолгалап алыры-биле соңгулда комиссиязының протоколду тургускан кежигүннеринге болгаш үстүкү соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннеринге, хайгааракчыларга, бо Дүрүмнүң 16 үүлүнүң 1 пунктузунда айыттынган өске-даа кижилерге бээр.

9. Бир эвес бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколга болгаш ийити таблицага ат салдынган болгаш оларның бирги экземплярларын үстүкү соңгулда комиссиязынче чорудупкан соонда, оларны чорудупкан соңгулда комиссиязы оларда шын эвес үүлдер (шын эвес болгаш шын эвес бижиттинген үүлдер база адаккы соңгулда комиссияларының протоколдарында сан-чурагайларны кадып түңнээнинде болдунган частырыглар) кире берген деп илередипкен болза, ол бодунуң хуралынга протоколга азы ийити таблицага эдилге киирер дугайында айтырыгны чугаалажып көөр эргелиг. Комиссия бо талазы-биле хүлээп алган шиитпириниң дугайын бодунуң чөвүлээр эргелиг кежигүннеринге, хайгааракчыларга болгаш баштай бадылаттынган протоколду тургузарынга олуржуп турган өске-даа кижилерге, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилеринге ыяап-ла дыңнадыр. Ындыг таварылгада соңгулда комиссиязы бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколду тургузар, аңаа "Катап тургускан" деп демдеглелди кылыр. Ук протоколду үстүкү соңгулда комиссиязынче доп-дораан чорудар.

10. Бадылаашкын түңнелдериниң дугайында протоколдарда база бадылаашкын түңнелдериниң дугайында ийити таблицаларда частырыглар, дүүшпес үүлдер тыптып келзе азы адаккы соңгулда комиссиязындан келген протоколдарны болгаш ийити таблицаларны шын эвес тургускан деп чигзиниг тургустунуп келзе, үстүкү соңгулда комиссиязы соңгукчуларның бадылаашкынының катап санаашкынын адаккы соңгулда комиссиязы катап чорудар дугайында ийикпе, азы чогуур соңгулда участогунга, чогуур девискээрге соңгукчуларның бадылаашкынының катап санаашкынын боду чорудар дугайында шиитпирни хүлээп алыр эргелиг. Соңгукчуларның бадылаашкынының катап санаашкынын үстүкү соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнүн (кежигүннерин), хыналдага кирер ужурлуг протоколду тургускан болгаш бадылаан соңгулда комиссиязын азы соңгукчуларның бадылаашкынын катап санаар дугайында шиитпирни хүлээп алган комиссияны олуруштуруп тургаш чорудар. Соңгукчуларның бадылаашкынының катап санаашкынын боттандырып турар соңгулда комиссиязы ол дугайын ук соңгулда комиссиязының чөвүлээр эргелиг кежигүннеринге, хайгааракчыларга, кандидаттарга болгаш соңгукчуларның бадылаашкынының катап санаашкынынга киржир эргелиг бо Дүрүмнүң 16 үүлүнүң 1 пунктузунда айыткан өске-даа кижилерге дыңнадыр.

Соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаан соңгулда комиссиязы бадылаашкыннарның түңнелдериниң дугайында "Бадылаашкыннарны катап санаана" деп демдектиг протоколду тургузар. Ук протоколду үстүнде турар соңгулда комиссиязынче доп-дораан чорудар.

50 үүл. Соңгулдаларның түңнелдерин үндүреринiң чуруму

1. Участок соңгулда комиссияларындан алдынган бадылаашкыннарның түңнелдериниң дугайында протоколдарның бирги экземплярларының үндезининге муниципалитет тургузугнуң девискээринге соңгулдаларның түңнелдерин ында кирген сан-түңнерни кадарының аргазы-биле девискээр соңгулда комиссиязы тодарадыр.

Тыва Республиканың девискээринге соңгулдаларның ийити түңнелдерин Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы үндүрер.

Айыттынган комиссияларның шиитпирлээр эргелиг кежигүннери соңгулдаларның түңнелдерин боттары хуузунда үндүрер. Соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында протоколду үш экземплярга тургузар база түңнээн таблицаны кылыр болгаш оларга соңгулда комиссиязының шиитпирлээр эргелиг киржип турган бүгү кежигүннери ат салыр.

2. Чогуур соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түңнелдерин бир эвес соңгукчуларның 50 хуузундан эвээжи киришкен болза, азы өске кандидатка хамаарыштыр хөй бадылаашкын алган кандидат дээш бадылаашкыннарның саны бүгү кандидаттарга удур берген бадылаашкыннарның санындан эвээш болза, соңгулданы болбаан деп хүлээп көөр.

Соңгулдаларга киришкен соңгукчуларның бадылаашкыннарының 50 хуузундан хөй бадылаашкынны алган кандидатты соңгуткан деп санаар.

3. Чогуур соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түңнелдерин

а) бадылаашкын үезинде кылдынган азы бадылаашкыннарның түңнелиндерин тодарадып турда, кылдынган хажыдыышкыннар соңгукчуларның күзел-чүткүлүн тодаргайы-биле доктаадыр арга чок болган таварылгада;

б) бир эвес соңгулда участоктарының дөртүң бир кезиннден хөйүнге күш чок болган деп көрген таварылгада;

в) суд шиитпири-биле күш чок деп санаар.

4. Соңгулда комиссияларының документациязын, бюллетеньнерни болгаш ушта бижилге шынзылгаларын кириштир, соңгулдаларның түңнелдерин чарлап дыңнаткан хүнүнден эгелеп бир чыл хуусаада шыгжаар, а соңгулда комиссияларының протоколдарын болгаш каттыштырган таблицаларын ол-ла деннелдиң дараазындагы соңгулдаларын чарлаан хүнүнден бир чыл хуусаада шыгжаар.

51 үүл. Катап соңгулдалар, катап бадылаашкын

Соңгулдалар болбаан азы күш чок деп санаттынган таварылгада, катап соңгулдаларны баштайгы күш чок болган соңгулдаларның хүнүнден алды ай эртпээнде болгаш соңгулдаларны күш чок деп санаан хүнүнден үш ай эртпээнде эрттирер.

Оон-биле кады соңгулда чорудугларының хуусааларын Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының шиитпири-биле үштүң биринге кызырып болур.

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү, 4-кү, 5-ки арыннарда).

Федералдыг хоойлужудулгада көрдүнген үндезин-биле катап болгаш немелде соңгулдаларны бир чыл четпес хуусааже чылдырып болур.

2. Соңгулда бюллетеньнинге ийиден хөй кандидатты киирген болгаш чаңгыс-даа кандидат соңгуттунмаан таварылгада, девискээр соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы-биле дугурушканын езугаар соңгукчуларның эң хөй бадылаашкыннарын алган ийи кандидатка катап бадылаашкынны томуйлаар.

Катап бадылаашкыннарның түннелдери-биле өске кандидат дээш берген бадылаашкыннардан соңгукчуларның хөй бадылаашкынын алган болгаш бүгү кандидаттарга удур бадылаашкыннардан хөй бадылаашкыннарны алган кандидатты соңгуткан деп санаар.

3. Катап соңгулдаларның, катап бадылаашкынның эрттирер хуусаазын девискээр соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы-биле дугурушканын езугаар хоойлуда көрдүнген чурумга дүүштүр доктаадыр.

Катап соңгулдаларның, катап бадылаашкынның эртер хүнүн соңгулда комиссиязы массалыг информация чепсектеринге парлаар (чонга чарлаар).

4. Соңгулда комиссияларын тургузарын, кандидаттарны депшидерин болгаш бүрүткээрин, а ол ышкаш өске-даа хемчеглерини бо Дүрүм-биле доктааткан чурум езугаар чорудар.

52 үүл. Бадылаашкынның сан-түүн болгош соңгулдолорның түннелдерин парлап дыңнадыры.

1. Тус-тус соңгулда участоктарының, соңгулда комиссиязының хаара тутканы девискээрге бадылаашкынның сан-түннерин соңгулда округунга соңгулдаларның түннелдерин чогуур соңгулда комиссиязының болгаш адаанда турар соңгулда комиссияларының протоколунда кирген соңгулдаларның түннелдерин танылып көөрү-биле соңгукчуларга, кандидаттарга, кандидаттарның, соңгулда каттыжышкынларының, соңгулда блоктарының бүзүреттирген кижилеринге,хайгааракчыларга массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилеринге оларның негээни-биле бээр.

2. Соңгулдаларның түннелдерин, а ол ышкаш тус-тус кандидаттарның алган бадылаашкыннарының санын, шупту кандидаттарга удур бадылаашкыннарның санмедээлерин Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы бадылаашкын хүнүнден 20 хонук эртпээнде албан хуузу-биле парлап дыңнадыр.

3. Участок соңгулда комиссияларындан аңгыда, бүгү деннелдиң соңгулда комиссиялары чогуур деннелдиң соңгулда комиссиязының протоколдарында болгаш адаанда турар соңгулда комиссияларының протоколдарында бадылаашкыннарның сан-түннериниң база соңгулдаларның түннелдериниң дугайындыр. Соңгулдаларның долу түннелдериниң дугайында медээлерни бадылаашкын хүнүнден үш ай хуусаа иштинде албан хуузу-биле чарлап дыңнадыр.

53 үүл. Соңгуткан кандидатты бүрүткээри

1. Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) кежигүнү кылдыр соңгуткан кандидат соңгуткан хүнүнден 15 хонук иштинде Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Конституциязынга, Тыва Республиканың хоойлуларынга дүүштүр Тыва Республиканың чонунун Улуг Хуралының (съездизининиң) кежигүнүнүң эрге-байдалы-биле дүүшпес бүгү албан-хүлээлгелерден болгаш (азы) бүрүн эргелерден хосталганын, ажылчорудулганы соксатканының дугайында бижимел хевир киирер.

2. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түннелдерин албан хуузу-биле парлаанының соонда, 7 хонук иштинде Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) соңгуткан кежигүннерин бүрүткээр.

Төп соңгулда комиссиязы соңгуткан кандидаттарга бо чүүлдүң 1-ги пунктузунда доктааткан негелделерни күүсеткен таварылгада, соңгуткан дугайында шынзылганы тыпсыр.

Соңгулдаларның түннелдерин албан хуузу-биле парлаанының соонда, соңгуткан кандидат 15 хонук дургузунда бо үүлдүң 1-ги пунктузунда айыттынган албан-хүлээлгелерни болгаш (азы) бүрүн эргелерни кагбаан, эргебайдалга дүүшпес ажылчорудулгазын соксатпаан болза, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы соңгуткан кандидатты бүрүткевес.

54 үүл. Күрүнениң автоматчыткан информация системазын ажыглаары

1. Соңгулдаларны эрттирип тура, федералдыг хоойлужудулгада көрдүнген чурум езугаар күрүнениң автоматчыткан информация системазын ажыглап болур.

2. Күрүнениң автоматчыткан информация системазын чогуур деннелдиң соңгулдаларын эрттирип турар үеде долузу-биле азы оон тус-тус техниктиг херекселдерин ажыглап тура, оон иштинде соңгукчуларны бүрүткээрде, соңгукчулар данзызын тургузарда, бадылаашкын сан-түннерин үндүрерде, соңгулдаларның түннелдерин тодарадырда, чогуур соңгулда комиссиязы күрүнениң автоматчыткан информация системазын (оон тус-тус техниктиг чепсектерин) ажыглаарын контрольдаар комиссиянын шиитпирлээр эргелиг болгаш чөпшээрежир эргелиг кежигүннериниң бөлүктү тургузар.

Соңгулда комиссиязының бүгү кежигүнери болгаш хайгааракчылар күрүнениң автоматчыткан информация системазынче киирип турар душкан-на медээлер-биле таныжар эргелиг.

3. Бадылаашкыннарның эгелээн үезинден бадылаашкынның түннелдериниң дугайында протоколга ат салырынга чедир чогуур соңгулда комиссиязы күрүнениң автоматчыткан информация системазы адаанда турар соңгулда комиссияларындан үстүндээлеринге бадылаашкынның чоруп турарының болгаш түннелдериниң дугайында медээлерни дамчыдырының дузазыбиле хайгаарап көөрүнге ажыглаттынар.

Күрүнениң автоматчыткан информация системазын дамчыштыр алдынган санмедээлер бадылаашкынның чоруп турарының болгаш түннелдериниң дугайында баш удур алдынган болгаш юридиктиг күштүг эвес медээлер болур.

4. Соңгулда комиссиязының секретарынга шыгжаттынган соңгулда комиссиязының протоколунга компьютерден алган сан-чурагайларның текстизин (сөзүглелин) кошкан турар ужурлуг. Күрүнениң автоматчыткан информация системазын киирген компьютерден алган сан-чурагайларның шыныын контроль бөлүүнүң кежигүннериниң болгаш медээлерни киирерине харыысаалгалыг кижиниң хол үжүү бадыткаар.

5.Соңгулда үезинде күрүнениң автоматчыткан информация системазын ажыглаан таварылгада, бадылаашкынга соңгукчуларның киришкениниң дугайында бадылаашкынның баш удур база түннел сан-медээлерин ниити ажыглалдың информация-коммуникация четкизиниң абонентилерине күзээн үезинде четкен ("чүгле номчуур" деп режимге) турар. Ындыг сан-медээлерни бээриниң чуруму болгаш хуусаалары Россия Федерациязының соңгулдалар дугайында хоойлужудулгазының негелделерине карышпас ужурлуг.

55 үүл. Соңгулда документациязын шыгжаары

1. Соңгулдалар доозулган соонда соңгулда комиссиялары боттарының документациязын Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының доктааткаты чурум езугаар күрүне архивинге дужаар. Соңгулда комиссияларының документациязы, оон иштинде соңгулда бюллетеньнери, соңгулдаларның түннелдерин чарлаан хүнүнден эгелээш бир чыл шыгжаттынар, соңгулдаларның түннелдериниң дугайында соңгулда комиссияларының протоколдары болгаш каттыштырган таблицалар ол-ла деннелдиң дараазында соңгулдаларын чарлааны хүнден ынай бир чыл хуусаада шыгжаттынар.

2. Архивтер соңгулда документациязын хоойлу езугаар доктааткан чурум езугаар хостуг көөр арганы хандырар.

10 эге. Соңгулда эргелерин хажытканын хомудаары болгаш соңгулда эргелерин хажытканы дээш харыысалга.

56 үүл. Соңгулда эргелерин хажыткан шиитпирлерни болгаш хеделиишкиннерни (ажыл кылбаанын) хомудаары

1.Күрүне эрге-чагыргазының органнарының, тус чер бот-башкарылгазының органнарының, хөй-ниити каттыжышкыннарының база эргедужаалдыг кижилериниң, а ол ышкаш соңгулда комиссияларының база оларның эргедужаалдыг кижилериниң, хамаатыларның соңгулда эргелерин хажыдып турар шиитпирлерин болгаш хеделиишкиннерин (ажыл кылбазын) судка хомудап болур.

2. Судтуң шиитпирлерин чогуур соңгулда комиссияларының күүседири албан.

3. Хамаатыларның соңгулда эргелерин хажыдып турар шиитпирлерни болгаш хеделиишкиннерни судка соңгукчулар, кандидаттар, оларның бүзүреттирген кижилери, соңгулда каттыжышкыннары, соңгулда блоктары, оларның бүзүреттирген кижилери, өске-даа хөй-ниити каттыжышкыннар, хайгааракчылар, а ол ышкаш соңгулда комиссиялары хомудап киирип болур.

4. Хоойлуда көрдүнген таварылгаларда суд чогуур соңгулда комиссиязының бадылаашкынның сан-түннериниң дугайында азы соңгулданың түннелдериниң дугайында, азы соңгулда комиссиязының өске-даа шиитпирин күш чок болдуруп каап болур.

5. Хамаатыларның соңгулда эргелерин хажыдып турар соңгулда комиссияларының болгаш оларның эргедужаалдыг кижилериниң шиитпирлерин болгаш хеделкишкиннерин (ажыл кылбаанын) эрттирип турар соңгулдаларның аайы-биле үстүнде турар соңгулда комиссиязынга хомудап болур.

6. Үстүнде турар соңгулда комиссиязынга баш удур хомудаары судче хомудап киирериниң албан күүседир негелдези эвес.

7. Хомудалды судка көөрүбиле хүлээп алган таварылгада, ындыг хомудалды хамааты соңгулда комиссиязынга база киргенде, соңгулда комиссиязы оны сайгарарын судтуң шиитпириниң хоойлу езугаар күштүг бооп киреринге чедир сонгаарладыр. Суд кирген хомудал дугайын соңгулда комиссиязынга дыннадыр.

8. Соңгулда кампаниязының үезинде кирген хомудалдарга хамаарыштыр шиитпирни беш хонук хуусаада, ынчалзажок бадылаашкын хүнүнүң мурнунда хүнү эрттирбейн хүлээп алыр, а бадылаашкын хүнүнде азы дараазында хүнде кирген хомудалды доп-дораан сайгарып көөр. Бир эвес хомудалда кирген фактылар немелде хыналданы негеп турар болза, ол талазы-биле шиитпирни он хонуктан эрттирбейн хүлээп алыр. Соңгулда комиссиязының бадылаашкыннарның санмедээлериниң болгаш соңгулданың түннелдериниң дугайында шиитпиринге хамаарыштыр хомудалды суд ону киирген хүнден ийи ай хуусаадан эрттирбейн, шиитпир хүлээп алыр хүлээлгелиг.

9. Соңгулда комиссиязының бадылаашкынның санмедээлериниң болгаш соңгулданың түннелдериниң дугайында шиитпирлерине хамаарыштыр хомудалды судка сайгарып көөрү, а ол ышкаш соңгулда хоойлужудулгазын хажытканының фактыларына хыналданы чорудары, бир эвес Россия Федерациязының хоойлузунда айыттынган-даа болза, соңгуткан деп санаткан кандидаттың дээш болбас эргезин үрээни ол болбас. Соңгуткан деп санаткан кандидат хамаатыларның соңгулда эргезин хажытканынга холбаштыр киргген хомудал езугаар оттурган административтиг, хамааты болгаш кеземче херээнин талазы-биле өчүк бээринден ойгалаар эргези чок. Соңгулда комиссиязының бадылаашкыннарның санмедээлериниң болгаш соңгулдаларның түннелдериниң дугайында шиитпирлерин хомудалды судка сайгарып көөрүнге, а ол ышкаш баш удур истелге чорударынга күрүне эрге-чагыргазының чогуур органының азы тус чер бот-башкарылга органының соңгуткан деп санаткан кандидаттың дээш болбас эргезин күш чок болдурарынга чөпшээрел бээрин негевес.

10. Судтар болгаш прокуратура органнары боттарының ажылын (оон иштинде дыштаныр хүннерде база) киргген хомудалдарны чогуур үезинде сайгарып көөр кылдыр ынчаар организастаар ужурлуг.

57 үүл. Кандидатты бүрүткээрин соксадырынга, соңгулда комиссиязының бадылаашкынның сан-медээлериниң болгаш соңгулдаларның түннелдериниң дугайында шиитпирин солуурунга үндезин.

1. Кандидатты бүрүткээрин хоойлуда көрдүнген таварылгаларда болгаш чурумбиле соксадыр.

2. Бадылаашкынның санмедээлериниң дугайында протоколга болгаш (азы) бадылаашкынның сан-медээлериниң дугайында каттыштырган таблицаларга частырыларны болгаш дүүшпес үүлдерни, а ол ышкаш соңгукчуларның бадылаашкыннарын катап санаан соонда-даа тыпканда, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы, а ол ышкаш соңгулдаларның түннелин тодарадып үндүрген соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түннелдериниң дугайында шиитпирни солуур эргелиг.

3. Чогуур соңгулда комиссиязы бадылаашкынның санчурагайларын болгаш соңгулдаларның түннелдерин тодараткан соонда, бир эвес суд бо үүлдүң 1-ги пунктузунда адаттынган хажыдыышкыннар болдунган деп тодарадып, ол чорук соңгукчуларның күзел-чүткүлүн ылап түннээр арганы бербейн турар деп көөр болза, ол соңгулда комиссиязының бадылаашкынның сан-медээлериниң дугайында, соңгулдаларның түннелдериниң дугайында шиитпирни солуп кааптып болур.

4. Чогуур деннелдиң суду соңгулда комиссиязының соңгулда участогунга, соңгулда округунга, ниитизиниг-биле Тыва Республиканың бадылаашкыннарның санмедээлериниң дугайында, соңгулдаларның түннелдериниң дугайында шиитпирин соңгукчуларның данзызын тургузарының чурумун хажытканда, соңгулда комиссияларын тургузарының чурумун, бадылаашкын чурумун болгаш бадылаашкынны санаарын (оларны эрттирерин хайгааракчыларга шаптактаанын киириштир) соңгулдаларның түннелдерин тодарадырын хажыткан таварылгаларда болгаш соңгулда хоойлужудулгазының өске-даа хажыдыышкыннары дээш, бир эвес олар соңгукчуларның күзелчүткүлүнүң түннелдерин ылаптыг илередиринге арганы бербейн турар болза, солуп кааптып болур.

5. Чогуур соңгулда комиссиязы, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы участок, девискээр соңгулда комиссияларының соңгулдаларының түннелдериниң дугайында шиитпирлерин хоойлуларда, бо Дүрүмде көрдүнген таварылгаларда, солуп кааптып болур.

6. Участок соңгулда комиссияларының бадылаашкыннарның сан-медээлериниң дугайында шиитпирлерин соңгулда участоктарының дөрттүн бир кезиинден хөйүнге солуп кааптары соңгулдаларны соңгулда округунга, ниитизи-биле Тыва Республикага күш чок болдурарынга чедирер.

7. Суд хомудалды хүлээп алыр болгаш ону берген хүндев бээр ийи айдан эрттирбейн шиитпирни хүлээп алыр ужурлуг, а "Россия Федерациязының хамаатыларның соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуда көрдүнген таварылгаларда, өске хуусааларда көрүп болур. Суд шиитпирни соңгуургалдыг талаларның кайы-бирээзиниң төлээлекчилери келбээн турда (ийи катап чалаан соонда), шиитпирни хүлээп алыр эргелиг.

58 үүл. Хамаатыларның соңгулда эргелерин хажытканы дээш харыысалгазы

Хамаатыларның соңгулда эргелерин хажытканы дээш харыысалга хоойлу езугаар көрдүнген үндезин-биле болгаш чурум езугаар тургустунар.

Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) кежигүннериниң соңгулдаларын эрттирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫЫ

"Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 6 үүлүнге дүүштүр **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) кежигүннериниң соңгулдаларын 2000 чылдың март 26-да эрттирер кылдыр доктаадыр.

2. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында "Федералдыг хоойлуда доктааткан чурум езугаар болгаш Тыва Республиканың Президентизининиң 2000 чылдың январь 17-де № 608 Чарлыы-биле бадылаан "Тыва Республиканың чонунуң Улуг Хуралының (съездизининиң) кежигүннериниң соңгулдаларының дугайында" Дүрүмүү барымдаалап айыттынган соңгулдаларны эрттирер талазы-биле ,эргежок чугула хемчеглерни алыр.

3. Тыва Республиканың Чазаа, кожууннар, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларның тус чер чагыргаларының даргалары күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр соңгулдаларны белеткээр болгаш чорудар талазы-биле соңгулда комиссияларынга деткимчени көргүзер.

4. Бо Чарлык ону парлаан хүнүнден эгелээш күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК

Кызыл хоорай, 2000 чылдың январь 20. № 609.

Россияның катап чаартылгазының дугайында сапыш салыышкын-биле

ПУТИННИҢ ХОЛУНДА "ЧАА ШИРБИИЛ"

Кандыг-даа чуртка эрге-чагыргага саадап кирген кижи бодун долгандыр бердинген кижилер шилип, бодунуң командазын тургузар. Оон ужурундан мындыг үлегер домак тывылган: чаа ширбиил — чаазы-биле ширбиир. Россияның Президентизининиң албан-хүлээлгезин В. В. Путин күүседип эгелээнинин баштайгы хүннеринден-не элээн каш халажыышкыннар болгаш томуйлаашкыннар кылганының соонда, Кремльдиң дүжүметтери дүвүреп эгелээннер.

В. В. Путин кайгамчык ажылгыр, шимченгир чоруун көргүспүшаан, чуртту дүвүредип турар эң чугула айтырыгларже шымнып кирип турар. Владимир Владимирович Чаа чылды кадайы база Россияның парлалга сайыды Михаил Лесин-биле кады Чечняже агаар оруунга шериг вертолетка уткааннар. В. В. Путиннің бир эки талазы пенсионерлер дугайында база утпаан. Ол бүгү-ле үүвеге четтигиптер. Өөредилге ажылдакчыларының Бүгү-россия хуралынга чүве чугаалааш, мынча деп бадыткаан: "Россияның катап чаартылгазы башкы кижини чаа көрүш-биле көдүрбес болзувусса, ол болдунмас".

Россияның Президентизининиң албан-хүлээлгезин күүседип турар В. В. Путин күрүнениң эң чугула айтырыгларының судалын холунда тудуп турар. Эрткен чылдың декабрь 31-де "Российская газета" солунга парлаттынган "Владимир Путин: Россия муң чылдарның белдиринде" деп программныг үүлү херечилел турар. Россияда, делегейде байдалдарга ханы анализти ында берген. Үгле дем-биле, нациянын бүгү-не угаан-сарыыл, мөзү-шынар, күш-ажыл күжениишкиннериниң ачызы-биле Россияның күрүвези чуртта мөөнелген айтырыгларны шиитпирлээн, россияннарның төлептиг амыдыралын хандырып шылаар деп бадыткаан.

Чурттуң мурнунда турар айтырыгларны шиитпирлээри бүгү деннелдерде эргечагырга адырларының тодаргай, чогаадыкчы ажылынан хөйү-биле хамааржыр. Бо талазы-биле бир дугаар чергеже кадр айтырыы үнүп келир. РФ-тиң Президентизининиң албан-хүлээлгезин күүседип эгелээриниң баштайгы хүннеринден-не В. В. Путин кадрларны таарыштыр тургузарынче кичээнгейни салган. Мурнундагы Президентиниң уруу Татьяна Дьяченкону ажылындан халаан, Президент Администрациязының оралакчылары Макаров биле Шевченкону албан-дужаалдан дүжүрген. Чурт иштиниң боттэргелелиниң эргелел начальниги Борис Минц, Президентиниң улуг референдизи Андрей Шторх, ажыл-агый эргелелиниң начальниги Вячеслав Васягин олар албан-дужаалдарындан хостаткан. Өске ажылче шилчиири-биле бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Павел Бородин болгаш аргыжылга оруктар сайыдынга чаа томуйлаткан Николай Аксененко мурнундагы албан-дужаалдарындан хостатканнар.

"Чаа ширбиил" В. В. Путиннің күштүг холунда. Россияның Президентизининиң соңгулдалары база чоокшулап кел чыдар. Кремльдиң кабинединге корум-чурумну тургузары уламчылап турар. Владимир Владимирович бо чылдың январь 10-да "Россия Федерациязының Президентизиниң 1999 чылдың август 17-де Чарлыынга өскерилге киирер дугайында" № 16 Чарлыкка, "Күүсекчи эргечагырганың федералдыг органнарының структуразының дугайында" № 1062 Чарлыкка ат салган. Ол өскерилге чүүн дугайында дизе, бо: "Россия Федерациязының Чазак Даргазы чеди оралакчылыг, оон иштинде бир Бирги оралакчылыг болгаш Россия Федерациязының Чазааның Даргазының Чечен Республикада оралакчызы". № 19 Чарлыы-биле РФ-тиң Чазак Даргазының бирги оралакчызынга — РФ-тиң Саң-хөө яамызының сайыдынга Михаил Касьяновту томуйлаан. Бистиң чаңгыс чур-чурттуувус Сергей Шойгу № 20 Чарлыы-биле РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызынга — РФ-тиң Хамзаты камгалал херектериниң, онза байдалдар болгаш бойдустуң айыыл-халаптарының уржуктарын чайладыр талазы-биле яамының сайыдынга томуйлаткан. РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызынга Виктор Христенкону томуйлаанының дугайында № 22 доктаалга олла хүн база ат салган.

Халаан-даа, хостаан-даа ажылдакчыларының орнунга чаа кижилер база кээп турар. Мурнунда турган команданың профессионалдары албан-дужаалдарында үгле хевээр арткан эвес, харын-даа дегшип турар. Чижээлээргe, Президентиниң албан-дужаалын күүседип турар В. В. Путиннің парлалга секретарынга Громов томуйлаткан. Чазак информациязының удуртукчузу Игорь Щеголев Парлалга албанын удуртур.

В. В. Путин бодунуң командазынче боттарының ат-алдарын баксыдып четтикпээн кижилерни шилип, киирип алырын орлардажып турар. Оон башка экономиктиг чидиг айтырыгларны шиитпирлээри берге.

Василий КРИВДИК.

Ужуражылга болган, ажылдар уламчылаар

РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызы, РФ-тиң Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш бойдустуң айыыл-халаптарының уржуктарын чайладыр талазы-биле ямының сайыды Сергей Шойгу январь 18-те Тыва Республиканың Президентизи Шериг-оол Ооржакты бодунуң өрээлинге хүлээп алган. Ужуражылга чылыг, вайыралдыг байдалга эрткен.

Шериг-оол Дизижикович оралакчы-премьерге республиканың чыл дургузунда кылып чорудуп келген ажылдарының түннелдерин чугаалап берген. Сергей Күжүгетовичиге үгле ОБЯ-ны удуртур эвес, а өске яамыларның ажыл-чорудулгазын контрольдаар, ажылдарның угланышкыннарын көөр албан-хүлээлге база онаашкан. Ол күш-культура, спорт болгаш туризм айтырыгларын, күрүнениң миграция политиказының тургустунуп база боттанып турарын хайгаарап, хамаатыларның аай-дедир көжер-дүжерин болгаш турумчуурун хандырып, соңгу үүктүң биче буурай улустарының амыдырал хандырылгазын болгаш хөгжүлдезиниң айтырыгларын база харыылап турар.

РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызы ТР-ниң үлетпүр хөгжүлдези эрткен чылга бодааргa, 10 хуу өскен дээнин сеткил-ханыышкын-биле хүлээп алган. Сергей Күжүгетович чоокку үеде РФ-тиң Чазак хуралынга РФ-тиң Чазааның ТР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге хамаарыштыр хүлээп алганы доктаалының күүселдезиниң талазы-биле айтырыгны чугаалажып көөрүн Ш. Ооржакка аазаан.

Бистиң корр.

ТУРГУЗУКЧУ КОНФЕРЕНЦИЯ

Январь 18-те Тыва Республиканың Дээди Хуралының хуралдаар залынга ниити Россияның "Чаңгыс эп-сеткил" ниитилел-политиктиг шимчээшкининиң Тывада девискээр аайы-биле салбырының тургузукчу конференциязы эрткен. Республиканың хоорайларындан база 14 кожуунундан 49 делегат оон ажылынга киришкен. Конференцияның киржикчилери шимчээшкининиң девискээр салбырын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алгаш, Устав төлевилелин күүлдүгзүнген болгаш салбырның 14 кижи составтыг төвүлелин сонгаан. Төвүлелдиң даргазынга Шолбан Караоолду сонгаан. Ревизия комиссиязында 4 кижи кирген, оон даргазы Владимир Чанзан. Январь 29-та Москвага эртер "Чаңгыс эп-сеткил" шимчээшкининиң Тургузукчу съездизининиң ажылынга Тывадан 15 кижилиг делегация киржир.

Бистиң корр.

Кысказы-биле

АЖЫКТЫГ ХООЙЛУ

Мал болгаш оон ээзин камгалаар эрге-хоойлу баазазын чоокку үеде тургузуп болур. Чүге дээрге ук айтыыр эң чугулазы-биле бөгүнде тургустунуп келген. ТР-ниң Дээди Хуралы (Парламентизи) малчынның кодекизиниң төлевилелин тыва болгаш орус дылдар кырында ажыллап кылган. Оон каш дакпыр номчулгазын, бүгү чонга чугаалажып көрүүшкүнүн чорудар. Чурттакчыларның санал-оналынга дүүштүр чогаадып кылган төлевилелдиң ниити сайгарылгазын Күрүне Думазынга хүлээп ап болур.

Күрдума депутаты Каадыр-оол Бичелдейниң демдеглеп турары-биле алырга, чурттажывыс Сергей Шойгу баштаан "Чаңгыс эп-сеткил" (Хайыракан) шимчээшкининиң калбак киржилгези-биле тыва малчынга ажыктыг хоойлуну бадылаптарының бүгү барымдаалары бар.

ТУРГУЗА АЗЫРАЛДА

Кызыл хоорайда, оон чоок-кавызында кыштаг-турлаг саны немежип орар.

Дем-билелиглер мал бажын найысылал чоогунун чайлагларында, кыштагларында туда берген. Сукпак, Каа-Хем суурларның чурттакчыларының чамдык өг-бүлелериниң инектери тургуза азыралче кирген. Хууда саар инектерлиг Евгений Кошкаров мынча деп турар: "Амдыызында малды туда эдерип кадарар одар-белчиирим чок. Ол дугайын моон сонгаар өөренип көөр мен. Мал өстүреринге арга-дужулгалыг тыва эш-өөрүм-биле харылзажыр бодай бердим. Чылдың дөрт эвлүүнде көшпес болза, мал тудары берге-дир. Хөлези, керээдужулга аргазын ажыглаарым-даа чадавас. Бичежек садыым база бар. Ажыллап алганым акша-хөренги-биле сигенни курлавырлап алыр-дыр мен".

Ажылгыр, кызымак кижиниң чугаалап турары-биле алырга, мал оору кайда-даа кедерээн. Ылангыя дем-билези кошкак, чер чедип шыдавас кижилерниң мал-маганын оор кижилер дүннүң карангызын ажыглап, күш-биле оорлап чоруп турар.

Бистиң корр.

БИРЭЭЗИН САДЫПТЫМ

Кызылда Рабочая кудумчузунуң чурттакчызы мен. Өөм ишти-биле Тывада келгеш, назылап кырыдывыс. Ажы-төл өскен. Ийи оглум Каа-Хемде. Үш кызым өгленип алгаш, Кемерово облазынче шагда-ла көже берди. Каш дагаамга, ийи инээмге чиир чемни оолдарым эккеп берип чор. Бо чылын кыш хөлчок соок, сиген курлавыры шала эвээш боорга, уксаалыг инээмни садыптым. Харааданчыг болбайн канчаар, кады-кырааным ол дээш мырыңай карааның чажын ам-даа төге бээр-дир.

Михаил КУЗНЕЦОВ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

ТР-де Федералдыг почта харылзаазының эргелели күрүне албан чери

хамааты болгаш күш-ажыл хоойлужудулгазының талазы-биле мергежилдиг, 5 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг юрисконсультту ажылдаары-биле чалап тур.

Келир адрези: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 156а. **Кадр килдизи,** тел.: 3-80-08.

ШЫН Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.

ТҮРГҮЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Кан-оол Сат, Алдын-кыс Монгуш, Урана Базыр-оол, Чимисмаа Монгуш, Сергей Хертек, Таан-оол Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; кол редакторнуң оралакчызы — 3-33-91; секретариат—3-36-82.

Солун келбейн барганда дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдис — 3-39-15; Медээлер албаны—3-34-98; Бухгалтерия—3-41-16;

Солун неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парламал ама. Тиражы 4161. Чагыг 7.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 КБ "Тувакредит", ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазыбиле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары—Т 00007.

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.